

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**ЗАГРОЗИ ЕТНОПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПИ У
XXI СТОЛІТТІ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 6 курсу, 605 групи

Литовський Микола Васильович

Керівник:

кандидат історичних наук,

доцент **Нечасва-Юрійчук Н.В.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2022 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А.М.

Чернівці – 2022

Анотація

(українською мовою до 700 знаків)

Дана робота присвячена аналізу основних підходів до визначення сутності етнополітичного конфлікту. Проаналізовано основні витоки та реалії, етнополітики у Європі та проблематика етнонаціональної взаємодії. Охарактеризовано необхідність формування стратегії протидії етнорегіонального сепаратизму та застосування методів протидії етнополітичним конфліктам у Європі.

Досліджено процеси етнополітичні відносини у сучасному світі. Акцентовано увагу на впливі мережі Інтернет процеси етнополітики в окремих країнах.

Розглянуто особливості етнополітичних відносин на прикладі Іспанії та Шотландії, зокрема відносини з етнічних меншин з титульною нацією у політичних процесах регіонів. Обґрунтовано ідею щодо єдності та гармонізації взаємодії національних меншин, що своєю чергою, буде сприяти розвитку громадянської свідомості та культури, яке надалі буде майданчиком для формування політичної нації.

Ключові слова: *етнополітика, сепаратизм, етнополітичний конфлікт, етнічна взаємодія, національні меншини.*

Анотація

(іноземною мовою до 700 знаків)

This work is devoted to the analysis of the main approaches to determining the essence of the ethnopolitical conflict. The main origins and realities of ethnopolitics in Europe and the problems of ethno-national interaction are analyzed. The necessity of forming a strategy of countering ethno-regional separatism and applying methods of countering ethno-political conflicts in Europe is characterized.

The processes of ethno-political relations in the modern world are studied. Attention is focused on the influence of the Internet on the processes of ethnopolitics in individual countries.

The peculiarities of ethno-political relations are considered on the example of Spain and Scotland, in particular the relations of ethnic minorities with the titular nation in the political processes of the regions. The idea of unity and harmonization of the interaction of national minorities is justified, which in turn will contribute to the development of civic consciousness and culture, which will be a platform for the formation of a political nation.

Key words: *ethnopolitics, separatism, ethnopolitical conflict, ethnic interaction, national minorities.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М.В. ЛИТОВСЬКИЙ
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ	10
1.1. Етнополітичний конфлікт: теоретичні підходи до розуміння сутності, причин, проблем урегулювання	10
1.2. Аналіз використаних джерел та літератури	30
Висновки до розділу 1	39
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГРОЗ ЕТНОПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПИ	41
2.1. Витоки та реалії європейської етнополітики	41
2.2. «Невизнані народи» в країнах Європейського Союзу: проблеми етнонаціональної взаємодії	58
2.3. Етносепаратистський тероризм в Західній Європі	71
Висновки до розділу 2	84
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПИ	86
3.1. Сучасні інструменти управління етнополітичними конфліктами	86
3.2. Стратегії протидії етнополітичним конфліктам у країнах Європи	91
3.3. Способи регулювання етнорегіонального сепаратизму у Європі	98
Висновки до розділу 3	107
ВИСНОВКИ	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	115

ВСТУП

Від виникнення перших держав і до сьогодні конфлікти є перманентною складовою суспільно-політичних та соціально-економічних процесів. Витоки конфліктів лежать в релігійних, культурних, ідеологічних, етнічних, територіальних та інших протиріччях між різними індивідами, соціальними прошарками, суспільствами, народами, державами. Дані протиріччя багато в чому пояснюють природу перебігу конфлікту, а також зумовлюють й специфіку результату.

Більшість сучасних країн світу є поліетнічними та багатонаціональними, що безперечно впливає на тенденції розвитку міжнародних відносин. З одного боку, весь світ сьогодні перебуває в процесі економічної, політичної, культурної, соціальної інтеграції, а з іншого – зростає гострота питання про право національних меншин на самовизначення, реалізацію їхнього прагнення зберегти власні культурні цінності, що у свою чергу призводить до активізації боротьби за право самостійного прийняття рішень, автономію або за повне відокремлення, що і породжує різного роду етнополітичні конфлікти. В умовах російсько-української війни питання національної незалежності та політичної суб'єктності набуває особливого значення. Окрім того, спостерігаємо й тенденції до зростання міжетнічної нетерпимості, що виражається в радикалізмі дій та ідей. В цих умовах, на нашу думку, сфера управління етнополітичними конфліктами повинна стати одним із пріоритетних напрямків у визначенні внутрішньої політики демократичних держав, зокрема, України. Глобалізація призвела до зростання взаємозалежності різних держав світу. Одним із факторів останньої став активний розвиток інноваційних ІКТ, діджиталізація різних сфер життєдіяльності, зокрема, й політичної. У цих умовах проблеми окремих регіонів стають проблемами

всього світу. Сценарій вирішення етнополітичного конфлікту в одній державі може стати прецедентом для вирішення подібної ситуації в іншій, що, на нашу думку, повинно бути предметом постійної уваги вчених та аналітиків.

Актуальність тематики врегулювання етнополітичних конфліктів не викликає сумнівів. Це пов'язано з тим, що дані конфлікти торкаються цілісності держави та їх об'єднань, а будь-яка спроба сепаратизму ставить під сумнів питання про їх цілісність, зокрема країн Європейського Союзу.

Автономістські й сепаратистські рухи та партії в Європі, які створюють загрози етнополітичній стабільності та сепаратизму, є результатом історичних подій і постійним викликом для урядів національних держав та інституцій Європейського Союзу. Вивчення особливостей розвитку сепаратистських рухів в окремих регіонах Західної Європи, досвіду європейських країн щодо протидії етнополітичним конфліктам є актуальним для України, особливо в контексті воєнного наступу країни-агресора, тимчасової окупації окремих територій нашої держави та посиленої пропаганди та інформаційного тиску з боку Росії.

Проблема етнічних конфліктів протягом останніх десятиліть є однією з найбільш актуальних тем для дослідників, що представляють різні сфери науки. Головна причина такої пильної уваги до цього питання полягає у важливості розв'язання подібного роду конфліктів, які до того ж стали одним з найбільш поширених джерел суспільних протиріч і політичної нестабільності. Проблеми етнополітичних конфліктів завжди були у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема таких як: А.З. Адієв [1], М.А. Аствацатурова [3], В.А. Ачкасов [5], А.Г. Большаков [7], С.А. Воронцов [13], К.С. Гаджієв [14], Н.І. Дмитрієва [20], К.І. Зейналов [23], В.В. Карякін [24], А.І. Ландабасо Ангуло [27], П.В. Летуновський [29], Н.В. Лікарчук [30], Г.Г. Лоза [32], О. Маруховська-Картунова [35], І.Л. Прохоренко [47], В.Ф.

Пряхін [48], О.С. Садова [51], І.С. Семененко [52], Н.В. Стаськов [56], О.М. Харітонова [60], К.Т. Червеняк [64] та ін. Їх праці значною мірою використовуються для з'ясування закономірностей розвитку етнополітичних конфліктів, і можливостей вирішення тих чи інших проблем, а конкретних випадків – з метою оцінки ситуації, враховуючи досвід розвинених країн.

Метою написання магістерської роботи є аналіз та класифікація загроз етнополітичній стабільності країн Європи у XXI столітті.

З метою досягнення поставленої мети, визначені наступні завдання:

- розкрити теоретико-методологічні підходи до визначення сутності та ролі етнополітичних конфліктів у науковому дискурсі;
- розглянути витоки та реалії європейської етнополітики;
- проаналізувати загрози етнополітичній стабільності країн Західної Європи на сучасному етапі;
- розкрити стратегії протидії етнополітичним конфліктам у країнах Європи та визначити перспективи забезпечення етнополітичної стабільності на континенті;

Об'єктом дослідження є етнополітичні конфлікти.

Предметом дослідження є сукупність відносин, пов'язаних з виникненням та урегулюванням загроз етнополітичній стабільності країн Європи у XXI столітті.

Методи дослідження. Дослідження теоретико-методологічних підходів до вивчення етнополітичного конфлікту здійснювалося з використанням загальних та спеціальних методів. Зокрема, розкриття сутності та ролі етнополітичних конфліктів здійснювалося на основі застосування історичного методу, методу дедукції та синтезу. Питання типологізації етнополітичних конфліктів здійснювалося за допомогою методу узагальнення та індукції. Під час дослідження причини виникнення та проблем

урегулювання етнополітичних конфліктів використовувалися методи аналізу, синтезу, групування. Характеристика загроз етнополітичній стабільності країн Європи досліджувалась з використанням методів порівняння, аналізу та історичного методу. Під час визначення перспектив забезпечення етнополітичної стабільності країн Європи використано методи узагальнення.

Інформаційною базою написання курсової роботи є нормативно-правові акти, монографії, статті наукових вісників, матеріали науково-практичних конференцій, інтернет-ресурси.

Практична значимість роботи визначається актуальністю піднятих проблем, орієнтованістю на вироблення конкретних рекомендацій щодо формування реальних умов, спрямованих на забезпечення етнополітичної стабільності країн Європи. Матеріали магістерської роботи з вивчення загрози етнополітичній стабільності країн Європи у XXI столітті, можуть бути використані в практиці вдосконалення навчальних курсів «Політична журналістика», «Політична культура», «Політична комунікація», «Етнополітика», «Партологія» та спецкурсів з даної проблематики.

Структура роботи визначається специфікою викладу матеріалу, постановкою завдань для досягнення визначеної мети. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел – 71 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 101 сторінка.

В першому розділі розкрито теоретико-методологічні підходи до вивчення етнополітичного конфлікту, зокрема досліджено підходи до визначення сутності та ролі етнополітичних конфліктів у науковому дискурсі, проведено типологізацію етнополітичних конфліктів, визначено причини виникнення та проблем урегулювання етнополітичних конфліктів.

В другому розділі проведено характеристику загроз етнополітичній стабільності країн Європи, визначено витоки та реалії європейської

етнополітики, описано меншини або невизнані народи в країнах Європейського союзу та особливості етносепаратистського тероризму в західній Європі.

В третьому розділі узагальнено перспективи забезпечення етнополітичної стабільності країн Європи, зокрема визначено стратегії протидії етнополітичним конфліктам у країнах Європи та способи регулювання етнорегіонального сепаратизму у Європі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

1.1. Етнополітичний конфлікт: теоретичні підходи до розуміння сутності, причин, проблем урегулювання

Сучасний світ характеризується великою кількістю різноманітних процесів, що відбивають розвиток суспільних систем. Так само і політичним системам властивий розвиток, що супроводжується трансформаціями, протиріччями та конфліктами. Функціонування цих систем насправді пов'язані з генерацією будь-яких політичних конфліктів. [N1] [M2]

Політичні конфлікти, як правило, асоціюються з певними негативними явищами, що становлять загрозу для існуючих суспільних відносин та його учасників. Нерідко політичні конфлікти набувають яскраво забарвленого емоційного фону, а сам тип конфлікту може змінюватись. Одна з найпоширеніших політичних трансформацій конфліктів пов'язана з етнополітичною мобілізацією. Наслідки виникнення етнополітичних конфліктів можуть бути численними. Наприклад, етнонаціональні конфлікти як вид етнополітичних конфліктів здатні «легітимізувати та делегітимізувати будь-який політичний режим». Вони можуть виступати як засобом побудови «політичної основи нації», так і інструментом її дестабілізації [35, с. 238].

Поняття «конфлікт» має різні тлумачення, серед яких, на нашу думку, на увагу заслуговує наступне: це боротьба з відповідними наслідками. В окремих випадках конфлікт може в цілому знищити всю існуючу систему, що і сталося наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у СРСР. Але з іншого боку, конфлікт – це відмова від старих формацій, що втратили свою корисність і прагнення чогось прогресивнішого і кращого. Наприклад,

етнополітичні конфлікти можуть сприяти створенню нової держави, а також легітимізації нової політичної еліти.

У свій час політолог Д.С. Лікарчук, відзначила, що «безперервні війни, революції, конфлікти, соціальні й економічні потрясіння становлять паралель перманентного процесу, пошуку можливостей перервати дану тенденцію — знайти механізм вилучення з життя людей найгостріших форм соціально-політичної конфронтації» [30, с. 37].

Як стверджують Н.В. Лікарчук, Д.С. Лікарчук, І. П. Шевель «у кожній конфліктній ситуації, що пов'язано з етнічністю (учасники конфлікту створюють таку ситуацію), поняття «етнічність» плавно переходить в термін «міжетнічний конфлікт», відбувається конкретизація учасників та їх приналежність до тих чи інших спільнот. Тому значення терміна «конфлікт» пов'язане з етнічним фактором» [30, с. 38].

Визначення поняття «етнополітичний конфлікт» є необхідною обов'язковою умовою для вироблення принципів, норм, форм, механізмів застосування збройних сил у його врегулюванні у межах яких організується діяльність органів влади.

Етнополітичний конфлікт виникає як соціальне явище на основі реальних протиріч суспільних відносин, пов'язаних насамперед з матеріальними, економічними інтересами, що надалі поширюються на сферу ідеології, висловлюючись у зіткненні поглядів, інтересів, сфер та світогляді етносів, народів, країн. Таким чином, цей конфлікт, якщо на нього накласти етнічну складову стає етнічним.

Під «етнічним» розуміється конфлікт із певним рівнем організаційної політичної дії громадських рухів, масових заворушень, сепаратистських виступів і навіть громадянських воєн у яких протистояння проходить лінією етнічної спільності [5, с. 36].

Етнополітичний конфлікт – явище багатовимірне, динамічне, всякий раз володіє своїм індивідуальним вектором розвитку, що включається на суміжні та віддалені сфери у суспільному розвитку.

Відповідно до І.С. Семененко, В.В. Лапкіна, та В.І. Пантіна, етнополітичний конфлікт – «протистояння, у якому ресурсом політичної мобілізації виступає етнічна ідентичність та її значущі для консолідації учасників конфлікту проєкції (етноконфесійна, етнолінгвістична, етнотериторіальна, етнокультурна), що визначають кордони етнічної спільності» [52, с. 70].

На думку В.Ф. Пряхіним, етнополітичний конфлікт – «конфлікт, який відбувається між двома або більше сторонами, коли хоча б одна зі сторін організована на етнічній основі чи діє від імені етнічної групи» [48, с. 240].

За К.С. Гаджієвим, етнополітичний конфлікт – «суперечка, у якій, хоча б, одна зі сторін, спираючись на етнічний принцип, розглядає можливість чи демонструє бажання та готовність застосувати збройну силу реалізації своїх інтересів» [14, с. 46].

В.А. Ачкасов вважає, що етнополітичний конфлікт – це «війна інтерпретацій» [5, с. 36].

А.С. Голубйова етнополітичний конфлікт розглядає в двох аспектах:

– внутрішньому (боротьба за розподіл економічних ресурсів у рамках господарської системи певної країни, зокрема. наявність у держави економічних ресурсів для подолання міжетнічних протиріч);

– зовнішньому (використання етнополітичної конфліктності як інструменту впливу міжнародних відносинах, зокрема. для встановлення контролю за економічними ресурсами та ринками) [16, с. 227].

На нашу думку, під етнополітичним конфліктом можна мати на увазі складний багаторівневий і амбівалентний комплекс взаємодій і

взаємозалежностей міжнаціональних, етномовних, соціокультурних, політико-правових та релігійно-політичних відносин, що перебувають у стані перманентної динаміки, що має на меті зміну існуючого статус-кво.

Серед найбільш відомих теорій етнічних конфліктів комплексного характеру слід виділити теорії Джозефа Ротшильда, Дональда Горовіца, Теда Гурра, Гюнтера Шлее.

Гюнтер Шлее, у своїх роботах про етнополітичні конфлікти посилається на приклад Югославії. На його думку, югославська криза – приклад класичного етнополітичного конфлікту сучасності. У зв'язку з цим найбільш показовою є ситуація в Боснії, яку Гюнтер Шлее називає «Югославією в мініатюрі». Дослідження передвоєнного часу показували, що відбувалося поступове зникнення «югославської етнічності» й розпочався процес формування єдиного югославського народу. У різних частинах країни цей процес протікав з різною інтенсивністю, але він був очевидний [30, с. 39]. Суспільно-політичний розвиток Югославії загалом і Боснії зокрема наприкінці 1980-на початку 1990-х років відзначався артикуляцією інтересів національних спільнот та зростанням прагнення окремих народів Югославії до незалежності чи принаймні автономії. Останнє призвело до загострення ситуації та розв'язання кровопролитної війни з наступним розпадом Югославії як єдиної держави.

За допомогою югославського кейсу Гюнтер Шлее аргументує власний концепт «нації-етносу».

Концепція «нації-етносу» Гюнтера Шлее послужила основою: ідеї Eretz Israel й концепту «Великої Сербії», етнічного націоналізму Буміпутра в Малайзії, амхара в Ефіопії, що призвело до протиріч й конфліктів.

У теорії етнічної стратифікації Джозефа Ротшильда, вперше запропоновано розглядати етнічні групи як суб'єкти етнополітичного

конфлікту, приділяючи при цьому серйозну увагу аналізу як ресурсного потенціалу сторін, так і можливостей політичної мобілізації групи. На думку вченого, успіхи й активність етнополітичних рухів залежать від економічних, політичних та ідеологічних ресурсів, якими може оперувати група. Крім того, необхідно враховувати склад групи, її соціальні та культурні характеристики

Етнополітичний конфлікт, як вважає Ю.О. Сулягіна, не є видом політичного конфлікту, як припускають деякі вчені, попри ряд схожих особливостей. Це особливе явище, що має синтетичну природу, окремий тип конфлікту. Поряд із цим існують відмінності за такими аспектами, як:

1. Суб'єкти конфлікту – у разі етнополітичних конфліктів хоча б один суб'єкт повинен бути пов'язаний з «етнічною основою»;

2. Інтереси суб'єктів конфлікту – у разі політичних конфліктів інтереси формулюються конкретною групою чи персоною, при етнополітичному конфлікті ж інтереси суб'єкта конфлікту асоціюються з інтересами усієї етнічної групи;

3. Масштаб конфлікту – для політичних конфліктів характерна полімасштабність, тоді як етнополітичні конфлікти переважно спостерігаються у локальному та регіональному масштабі [5, с. 19].

До особливостей етнополітичних конфліктів слід зарахувати:

- по-перше, той факт, що вони мають глибоке історичне коріння, довгу історію загострення, згасання;
- по-друге, цей вид конфліктів пов'язаний з певною територією;
- по-третє, розвиток етнополітичних конфліктів часто перебувають під сильним впливом тієї чи іншої релігії.

У результаті реалізації етнополітичного конфлікту як культурної війни, на думку Р. Келлі, «можна використовувати різні методи, зокрема ротація

політичної еліти; скасування традиційних інститутів та структур влади та створення нових; зміна зовнішньополітичної орієнтації» [25, с. 35].

Інструментальний підхід дозволяє відповісти на питання про те, чи існують етнічні конфлікти у своєму чистому вигляді або чи будь-який етнічний конфлікт перетворюється на етнополітичний. Власне, під час реалізації гіпотетичного етнічного конфлікту використовується цілий комплекс методів та інструментів, що впливають на громадські відносини. До них належать і політичні методи.

Інституціональний фактор є важливим додатковим параметром розвитку етноконфліктних протистоянь. За рахунок цього фактора практично будь-який етнічний конфлікт набуває елементів політичного конфлікту і є етнополітичним.

Все це дозволяє стверджувати, що етнополітичний конфлікт за такими ознаками, як механізми вирішення та характер інституціоналізації, схожий на політичні конфлікти.

Теоретико-методологічні аспекти застосування сили у врегулюванні етнополітичних конфліктів покликані відобразити сутність етнополітичного конфлікту та його структуру:

- суб'єктивні чи об'єктивні протиріччя;
- ситуацію, включає або суперечливі позиції сторін з будь-якої проблеми, або протилежні цілі, методи або засоби їх досягнення у цих обставинах, або розбіжність інтересів опонентів та сторін [60, с. 7].

Все залежить від рівня зіткнення, що відбувається між окремими представниками суспільства, соціальними групами, різними етносами, чи конфронтація двох, чи кількох етносів. Етнічні групи, що співіснують усередині одного соціального організму, розрізняються не лише такими очевидними ознаками, як зовнішність, мова, культура, релігія. Між ними

виділяються чіткі відмінності у роді занять, рівні освіти та доходів. Кожна етнічна група прагне зайняти власну нішу – соціальну, територіальну чи навіть політичну. Отже, це різні підходи до силового врегулювання міжнаціональних конфліктів – це боротьба за ресурси.

Етнополітичні конфлікти за змістом поділяються на:

– «конфлікти – стереотипів» продиктовані, як правило, етнічною строкатістю регіону та провідної до етнічної замкнутості, що притаманно цілим регіонам. На цьому фоні дестабілізуючим фактором міжетнічної стабільності може бути хаотична міграція населення з місць можливого загострення конфліктів у більш благополучні райони у масштабах країни проживання, а й закордоння;

– зародився як соціальний, пройшовши стадію етнічного дозрівання та вилившись у міжнародні зіткнення, конфлікт може розрядити свою деструктивну енергію відразу в кількох суміжних галузях громадського розвитку [30, с. 39].

Етнополітичний конфлікт може спричинити і «конфлікт ідей» в умовах практичної дії. Сила на цьому етапі конфлікту може залишатися затребуваною, тобто потенційною.

Залежно від критеріїв оцінки пріоритетності факторів, що визначають генезис, сутність і векторність сукупності етнополітичних конфліктів, можлива їхня диференціація (з селективних підстав) на кілька умовних підсистем:

– 1 підсистема: етнолінгвістичні конфлікти; етнотериторіальні конфлікти; владно-статусні конфлікти; етносоціальні конфлікти; фінансово-економічні конфлікти; етноконфесійні конфлікти;

– 2 підсистема: міжособистісні конфлікти; міжгрупові конфлікти; конституційно-правові конфлікти; етнодемографічні конфлікти;

- 3 підсистема: міжцивілізаційні конфлікти; міжнародні конфлікти; регіональні конфлікти; субрегіональні конфлікти; локальні конфлікти;
- 4 підсистема: латентні етнополітичні конфлікти; відкриті; потенційні;
- 5 підсистема: мляві етнополітичні конфлікти; реактивні; відкладені; заморожені; лавиноподібні; підвішені;
- 6 підсистема: етнополітичні високої інтенсивності; етнополітичні середньої інтенсивності; етнополітичні низької інтенсивності;
- 7 підсистема: спонтанні етнополітичні; інспіровані; турбулентні; визвольні, гібридні; етнокультурні [35, с. 325].

Дану типологізацію етнополітичних конфліктів не можна вважати завершеною і вичерпною: у ній позначені лише найзагальніші різновиди етнополітичних конфліктів, різноманіття яких у сучасних умовах постійно збільшується.

Етнічні конфлікти є тим феноменом, який значною мірою змінив світовій комунікативний простір. Подібні протистояння стали інструментом просторової структуризації. На зміну «генетики посткомунізму» поступово приходить процес регіоналізації європейської периферії. Центральна й Східна Європа – це великий за масштабами регіон, який поступово об'єднується в рамках Європейського Союзу. Однак ряд країн цього регіону мають лише віддалені перспективи входження в інтегровану Європу.

Як відзначають Н.В. Лікарчук, Д.С. Лікарчук, І. П. Шевель, «навіть провідні фахівці-транзитології, мало уваги приділяють істотних відмінностей, які склалися між країнами Центрально-Східної Європи та країнами колишнього Радянського Союзу. Серед країн Центрально-Східної Європи переважають нові ліберальні представницькі демократії, гібридні режими характерні для невеликої кількості країн: Албанії, Боснії, Сербії, Чорногорії, Македонії. Серед країн колишнього Радянського Союзу лише

Латвія, Литва й Естонія можуть бути віднесені до консолідованих демократій, для всіх інших країн характерні гібридні або автократичні режими» [30, с. 40].

Умовно, на думку науковців, країни Європи, можна розподілити на наступні «зони» етнополітичних конфліктів:

1. «Перша зона» - це територія Центральної Європи. Усі етнополітичні конфлікти тут пов'язані з розпадом Югославії й Албанією. За певних обставин, описаних вище, сюди можна віднести й конфлікт в Боснії і Герцеговині (1992).

2. «Друга зона» - це російська зовнішня політика, що включає Україну, Білорусь, Грузію. Тут можна виділити російську агресію в Грузії та війну в Україні.

3. «Третя зона» - збройний конфлікт на території Північного Кавказу (2009-2017). Існує низка дискусій про європейську приналежність Кавказу, але в геополітичному сенсі — це Європа.

4. «Четверта зона» - це територія Південного Кавказу. Азербайджан, Вірменія, Грузія — залучені в збройні етнополітичні конфлікти.^[13]

У своїх дослідженнях І.С. Семененко, В.В. Лапкін, В.І. Пантін виділяють «раціональний» й «деструктивний» етнополітичні конфлікти. Сторони «раціонального» конфлікту готові визнати обґрунтованість вимог конфліктуючих суб'єктів й намагаються врегулювати етнічний конфлікт. Однак «раціональні» конфлікти становлять меншу частину етнополітичних зіткнень, й прикладом їх успішного вирішення можна назвати мирний вихід Норвегії зі складу Шведського королівства або розділ Чехословаччини на Чехію й Словаччину [52, с. 75].

Виникнення будь-якого етнополітичного конфлікту обумовлено існуванням тієї чи іншої форми нерівності етносів. Тому врегулювання

етнічних конфліктів вимагає знаходження нового, компромісного й прийняттого для всіх конфліктних сторін балансу взаємного задоволення їх інтересів.

На сьогодні конфліктологія пояснює причини виникнення етнополітичних конфліктів на основі існуючих у ній монодисциплінарних та комплексних підходів. Аналізуючи монодисциплінарні підходи, фахівці виявляють складність поняття причин конфліктів і навіть неможливість їх визначення, при розгляді лише одного показника, оскільки етнополітичний конфлікт має складну природу, він багатоаспектний, тому потрібні спільні зусилля багатьох наукових напрямів при його вивченні та виявленні причин.

На зміст етнополітичних конфліктів впливає і національна самосвідомість. Конфліктологія виділяє три основні фактори що зумовлюють виникнення етнополітичного конфлікту та характер силового втручання: адекватні, завищені та занижені [64, с. 80].

Якщо рівень національної самосвідомості є адекватним, то взаємини етносів гармонійні. Якщо ж самосвідомість завищена, то у взаєминах етносів, природно виникають проблеми. Завищеній самосвідомості властиві почуття національної винятковості, чванства, зневажливого ставлення до інших етносів, що завжди загрожує конфліктною ситуацією. Завищена самосвідомість може виявлятися як у «титульної нації», так і у національної меншини.

Досить часто причиною етнополітичних конфліктів може стати боротьба за владу. «І тут ключовою проблемою є боротьба одних суб'єктів з іншими за вплив у системі політичних відносин, доступ до прийняття загальнозначущих рішень, розпорядження ресурсами, монополію своїх інтересів та визнання їх суспільно необхідними, словом, за те, що складає політичне панування».

На думку Д. Сміта, основними причинами етнополітичних конфліктів є: недостатні економічні ресурси, їхнє несправедливе поширення та надто репресивні політичні системи [5, с. 39]. О. Маруховською-Картуною наголошується, що причинами етнополітичного зіткнення можуть бути вимоги підвищення етнічного статусу, що можливо, якщо розширяться адміністративно-управлінські повноваження на конкретному регіоні або буде створено етнонаціональну державність, або збережуться за етносом права на власний розсуд «території та її статусу (територіального простору), ресурсів (природних ресурсів та контроль їх переміщення, фінансових потоків, військово-стратегічних вигод) – економічного простору, а також права на етнічну ідентичність, релігійне вірування, традиції та духовні цінності, свободи у ідеологічному просторі» [35, с. 239].

А.Г. Большаковим зазначається, що причиною етнополітичного конфлікту може стати погіршення економічного стану більшості населення в регіоні, країні і, як наслідок, зростання націоналістичних настроїв / націоналізму, невдоволення системою етнічного поділу праці, утворення нової національної держави, територіальні претензії етносів, пов'язані з довільною зміною кордонів між етносами, насильницькому включенні території етносу до сусідньої держави, поверненням на історичну батьківщину раніше депортованих етносів. До історичних причин, на думку дослідника, відноситься наявність минулих образ етнічних груп, які зберігають колективну пам'ять; до політичних – наявність боротьби за владу різних етнічних груп, боротьби етносу за досягнення політичного статусу в єдиній державі або за суверенітет; до соціокультурних – наявність протиріч, що виникають між усередненими нормами та специфічними етнічними цінностями [7, с. 41].

Стверджувати, що причина етнополітичних конфліктів у лише гіршому становищі національних меншин, які можуть проживати як компактно, так і дисперсно, не можна, оскільки це, не відповідає реальності у повній мірі.

Серед найбільш поширених підходів, якими аналізуються причини етнополітичних конфліктів, вважаємо за доцільне назвати:

- економіко-детерміністський підхід, заснований на твердженні, що етнополітичний конфлікт провокують соціально-економічні кризи. Погіршується соціально-економічна ситуація у країні чи окремо взятому етнічному регіоні і це сприяє тому, що розвивається етнополітичний конфлікт;

- соціологічний підхід: визначає причини етнополітичного конфлікту в нерівності етнічних груп у системі політичної, соціальної, економічної стратифікації суспільства, коли представниками однієї етнічної групи займаються верхні яруси в соціально-класовій піраміді, іншими етнічними групами її нижчі шари. Тим самим першими групами створюються для себе привілейовані умови, ущемляючи інші групи, піддаючи їх дискримінації за етнічною або расовою ознакою;

- історичний підхід, який розглядає етнополітичні конфлікти на основі окремих причин, що породжуються цими конфліктами та етносів, що зберігаються історією, традиціями, національною свідомістю, ідеологічними міфами та стереотипами;

- політологічний підхід, яким розглянута роль національної еліти у процесі міжетнічної напруженості та її ескалація до рівня відкритих конфліктів. Також розглядається, як ключове питання влади, доступ до різних ресурсів, проводиться аналіз соціально-психологічних особливостей етнополітичного конфлікту;

- інструменталістський підхід, яким розглянуто національну ідентичність як фактор виникнення та ескалації етнополітичних конфліктів. Відповідно до цього підходу до причин виникнення етнополітичного конфлікту віднесено проблеми розподілу влади між етнічними групами, питання землі та території, мови, релігії, культурної самобутності, а також дискримінація, що ґрунтується на ознаках раси або кольору шкіри [57, с. 245].

В результаті аналізу наявних у конфліктології наукових підходів, можемо виділити основні причини виникнення етнополітичних конфліктів. Насамперед, це політичні, територіальні, соціальні та економічні причини.^[N4]

Політичні причини включають боротьбу за владу різних етнічних рухів та еліт, включаючи всі рівні (місцевий, регіональний, державний), боротьбу за державну незалежність, боротьбу за збереження чи підвищення статусу етносу у країні. Політичні причини конфліктів тісно пов'язані з етнотериторіальними проблемами. Проблема зазвичай полягає в тому, що в результаті численних міграцій та інших геополітичних процесів на території розселення етносу у минулому відбулися зміни та змінилися межі держави. У зв'язку з цим є територіальні претензії, та як аргументи висувається твердження, що у минулому певна територія належала певній етнічній групі [24, с. 46].

Політичні причини конфліктів також виникають, коли частина групи (або навіть цілі народи) обмежені або позбавлені політичних та особистих прав та свобод на основі національної (етнічної) власності. Поділ етнічних груп на «корінні» та «некорінні», «титульні» та «нетитульні» також породжує політичну та правову нерівність і, отже, може викликати міжетнічні конфлікти.

Територіальні причини присутні практично в будь-якому етнополітичному конфлікті, включають: взаємні територіальні домагання

етнічних груп, пошук цінностей їх духовної та матеріальної культури на спірній території, повернення на батьківщину раніше репресованих (депортованих) етнічних груп; довільна зміна кордонів; наявність насильницького включення території етносу або її частин у сусідню державу; наявність розчленування етносу у різні держави.

Соціальними причинами є: протиріччя у системі міжетнічного поділу праці в суспільстві, конфлікт соціальних норм і цінностей домінуючої етнічної групи та специфічних норм і цінностей етнічної меншини, наявність культурних, мовних, конфесійних протиріч.

Соціально-психологічні фактори відіграють важливу роль у формуванні міжетнічної напруженості в політичному зрізі. Етнічна напруга може сприяти більш різкій поляризації відносин «свої-чужі»: їхня власна етнічна група оцінюється більш позитивно, а інші – більш негативно. Будь-які необдумані або навмисне провокаційні заяви політиків, національних лідерів, представників духовенства, засобів масової інформації, побутові інциденти або випадки можуть також призвести до міжетнічних конфліктів. У деяких випадках вони діють з деструктивною позицією, як це було у випадку з Осетинською організацією «Стир Ніхас» у зв'язку із зусиллями Північноосетинської та Інгуської влади з подолання наслідків конфліктів [25, с. 38].

Етнічні конфлікти можуть виникати через соціальні причини та соціальну напругу. Найчастіше це відбувається за умови кризового становища суспільства, коли є передумови для соціально-політичної конфронтації та конфліктів, у тому числі за етнічною ознакою. Такі конфлікти спостерігаються в багатоетнічних державах, коли існує соціальна неоднорідність в етнотериторіальному аспекті. І тоді проблеми соціальної незахищеності, безробіття яскраво виражений етнічний характер.

Етнокультурні проблеми, у тому числі мовні, можуть стати ще однією причиною етнополітичних конфліктів. Коли етнокультурні потреби певної етнічної групи не задовольняються, не створені умови для збереження та застосування рідної мови або навіть чітко виражається мовний шовінізм, це призводить до міжетнічної напруженості та потенційних конфліктів. Таким чином, на думку Адієва, надання державного статусу мові лише титульної нації у багатоетнічній державі ущемляє важливість інших етнічних груп і стає засобом для заняття ключових позицій у суспільстві, тобто надає представникам титульної нації певні привілеї [1, с. 50].

До економічних причин відноситься прояв нерівності етносів у володінні, розпорядженні та споживанні матеріальних ресурсів, нерівномірність у соціально-економічному розвитку регіонів, наявність порушень балансу економічних інтересів центру та етнічного регіону.

У розвинених країнах, де адміністративно-територіальний поділ тією чи іншою мірою спирається на автохтонні культурно відмінні від більшості спільноти (Бельгія, Канада, Великобританія, Іспанія та ін.), фактор економічних диспропорцій сьогодні працює і в протилежному напрямку: більш високий рівень економічного розвитку стимулює автономістські та сепаратистські настрої (Квебек, Північна Італія). Хвиля такого «нового націоналізму» піднімається у країнах із розвиненими інститутами громадянського суспільства та щодо високого рівня соціального добробуту [7, с. 47].

Зовнішньоекономічні впливи також відіграють величезну роль у динаміці етнополітичних конфліктів. Так, зовнішні економічні аспекти етнополітичних конфліктів найчастіше мають прихований характер, але на перший план виходять політико-ідеологічні гасла. У контексті сучасного стану світової політики це насамперед всього боротьба за демократію та

права людини, антикримінальні та антитерористичні спонукання^[N6] ^[M7] ^[M8] . Наприклад, свого часу інтервенція американських сил у Панамі пояснювалася зв'язками президента цієї країни М. Норьєгі з міжнародними мафіозними наркосиндикатами. Реальні ж причини були пов'язані із прагненням США залишити цей регіон у зоні свого безпосереднього контролю, що пов'язано зі значимістю Панамського каналу.

Зовнішні економічні чинники в етнополітичних конфліктах проявляються найчастіше побічно, їх можна оцінювати з кінцевого економічного результату, а не за декларованими цілями. Наприклад, представленої широкому загалу та декларованої причиною «війни в Перській затоці» стала агресивна політика Іраку під керівництвом С. Хусейна. Однак, якщо розглядати загальну політекономічну обстановку того часу, то треба зазначити, що агресія Іраку на Кувейт була вимушеним заходом, спрямованим на захист власних економічних інтересів, оскільки останній, всупереч угоді в рамках ОПЕК, за попередньою домовленістю зі США, збільшив видобуток нафти. При цьому, якщо для Іраку наслідки даного конфлікту стали радикально-деструктивними, то зовнішні актори, зокрема, США, досягли своїх економічних цілей. Так, відбувся перерозподіл нафтового експорту, де до конфлікту домінувала Японія, після – США [4, с. 161].

Етнополітичний конфлікт не виникає несподівано, а назріває протягом тривалого часу. Для формування конфлікту важлива наявність трьох факторів, що запускають механізми «усвідомлення» конфліктів:

1. Наявність найвищих рівнів національної самосвідомості.
2. Наявність у суспільному середовищі критичної маси проблем (економічна, політична, соціальна тощо сфери).
3. Наявність політичних сил, які можуть ініціювати боротьбу за владу над своєю територією [64, с. 76].

Виникнення будь-якого етнополітичного конфлікту обумовлено існуванням тієї чи іншої форми нерівності етносів. Тому врегулювання етнічних конфліктів вимагає знаходження нового, компромісного й прийняттого для всіх конфліктних сторін балансу взаємного задоволення їх інтересів.

Питання регулювання етнополітичних конфліктів виступають найгострішими політичними проблемами у світі. Перше і найголовніше: визначення та визнання критеріїв застосування сили з урахуванням міжнародного права. Військова сила в цих питаннях жодним чином не повинна використовуватися для досягнення політичних або економічних інтересів певних осіб, структур, якими б гуманними цілями вони не мотивувалися.

Саме політичним методам урегулювання конфліктів належить пріоритет у діяльності щодо досягнення регіональної та глобальної безпеки. Війна має починатися лише тоді, коли всі інші засоби врегулювання етноконфлікту вичерпані та безрезультатні. Тому її використання має бути легітимним і виправданим наявністю потенційних і реальних загроз.

Одним з важливих напрямків є також оздоровлення соціально-економічної обстановки в країнах та регіонах, які є основними джерелами етноконфліктів. Кошти на це мають виділятися розвиненими країнами, бо вони не меншою мірою зацікавлені в безпеці своїх кордонів і не лише [23, с. 173].

І останнє: необхідно активізувати та поглиблювати глобальне та, особливо регіональне співробітництво між державами, щоб об'єднати зусилля. Ця співпраця може включати в себе як створення міжнародної правової бази, а також формування регіональних антитерористичних центрів із залученням збройних сил. Головне, країни світу мають робити це спільно,

тому що тільки разом можна досягти будь-яких відчутних результатів і поставити точку в проблемі міжнаціональних конфліктів.

До принципів врегулювання етнополітичних конфліктів можна віднести:

1. Консоціація (або інкорпорація) етнічних груп у політичну та адміністративну структуру держав – спроба інституційного врегулювання етнополітичного конфлікту у вигляді формування системи пропорційного представництва етнічних груп органів державної влади. Принципи консолідації застосовані під час електорального забезпечення операції, якщо формуються так звана консолідаційна чи громадська демократія, засновані не так на першості прав людини і громадянина, як на концепції підтримки громадянського миру та згоди.

2. Синкретизм, тобто культурне представництво етнополітичного – різноманітності при фактичній деполітизації етнічності ґрунтується на визнанні того факту, що будь-яке суспільство є взаємодією різних культур, етнічних угруповань які доповнюють один одного і являють собою єдину синкретичну національну ідентичність. Не визнається право будь-якого етнічного угруповання на особливе ставлення до влади, етнічним територіальним, адміністративним процесам та ресурсам. Тим самим проявляється свобода культури від політичних амбіцій етнічних груп [16, с. 228].

У сучасному світі також розвивається практика використання економічних механізмів загострення соціально-економічної обстановки у державі, що своєю чергою може призвести до розпалювання існуючих етнополітичних протиріч, чи тиску країни. Як такі механізми використовуються різні способи обмеження взаємодії національної економіки певної країни зі світовою економікою.

Економічна блокада є діями, спрямованими на те, щоб ізолювати економіку певної держави шляхом запровадження заборони на його експортно-імпорتنі зовнішньоекономічні зв'язки. Такий вид впливу передбачено ООН як вид колективних дій на основі мандату, наданого Радою Безпеки. Однак подібні інструменти можуть використовуватись і в інших цілях. Так, США застосували ці заходи, наприклад, проти Іраку у 1990-х – на початку 2000-х рр. для запобігання його поверненню до агресивної зовнішньої політики [20, с. 123].

Одним із важелів економічного впливу на учасника збройного конфлікту та одночасно ще однією формою реалізації економічних заходів може бути дестабілізація економіки нашої країни, в тому числі із використанням санкційних механізмів.

Застосування економічних важелів зовнішніми політичними акторами призводить до появи та ескалації етнополітичних конфліктів усередині тієї держави, проти якої ці інструменти застосовуються.

Українські дослідники Н.В. Лікарчук, Д.С. Лікарчук, І. П. Шевель виділяють основні механізми запобігання етнополітичних конфліктів:

- застосування механізмів (за допомогою зміни законодавства, соціальної структури, введення санкцій);
- переговори, де відбувається посередництво при проведенні переговорів з суб'єктами конфліктів (у розвинених країнах такі переговори здійснюються медіаторами);
- інформаційний шлях, який передбачає взаємний обмін інформацією між групами при дотриманні умов, що сприяють зміні ситуації [30, с. 45].

Як відзначає український соціолог І. П. Шевель: «...саме толерантність відіграє важливу роль у складній сучасній ситуації для побудови взаємовідносин і взаємодій як у межах країни, так і за її межами» [14, с. 49].

Отже, підсумовуючи вищесказане, вважаємо за потрібне наголосити, що питання виникнення, розвитку, типології та механізмів вирішення й запобігання етнополітичних конфліктів перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них Круглашов А.М., Нечаєва-Юрійчук Н.В., Гев'юк У.Ю., Воррал П., Радовська К., Мак-Геррі Дж.

1.2. Аналіз використаних джерел та літератури

У сучасному світі дослідження етнонаціональних конфліктів набуло неабиякої актуальності. Це пов'язане з низкою нових чинників, дія яких чітко проявилася в політичному житті народів світу за останні півстоліття. По-перше, кількість конфліктогенних етнонаціональних чинників невинно зростає під дією таких всесвітніх процесів, як глобалізація, модернізація, масова міграція населення і т. д. По-друге, з другої половини ХХ ст. спостерігається ріст кількості насильницьких етнонаціональних конфліктів у всіх регіонах світу. По-третє, за останні десятиліття, передусім після завершення «холодної війни», відбулися глибокі якісні зміни специфіки збройних конфліктів. Усі перелічені чинники підштовхують науковців укотре звернутися до дослідження такого феномену, як конфлікт загалом та етнонаціональний конфлікт зокрема.

Дослідження етнополітичних конфліктів сучасності відбувалося відповідно до загальних тенденцій розвитку як етнополітичних конфліктів в теоретичному аспекті, так і розв'язання саме іспанського та ірландського етнополітичних питань, які активно почали розвиватись з середини 50-х років ХХ століття. При написанні магістерської роботи використовувалась науково-дослідна література зарубіжних та українських авторів. У своєму

становленні та розвитку науковий пошук конфліктологічної парадигми пройшов два основних етапи [66, с. 7].

Перший етап (1950-1990-ті рр. ХХ ст.) пов'язаний з виділенням національної проблеми в якості окремої галузі соціології. Даний етап характеризується зосередженням основної уваги дослідників на вивченні появи проблеми національного характеру, визначенні причин та функцій проблеми, динаміці конфліктної поведінки та її наслідках.

Із другої половини вісімдесятих і особливо в дев'яності роки ХХ століття провідним предметом дослідження закордонної етноконфліктології стала проблема подолання соціальних конфліктів, їх урегулювання й вирішення. До таких робіт треба належать праці Е. Азара, Дж. Александера, Ф. Дюкса, Дж. Коуклі, Б. Оліарі, Р. Макгаррі, М. Рабі, Л. Рангараджана, Дж. Річардсона, М. Росса, Дж. Ротмана, Дж. Рубіна, К. Руперсінгхе, Т. Саати, Дж. Толанда й ін. Отож, сучасні закордонні роботи з етноконфліктології мають насамперед прикладний характер, і етап її розвитку в 1990-і роки можна позначити як прикладний, або технологічний.

Спроби класифікувати концепції дослідження етнічного конфлікту загалом і етнонаціонального зокрема мають довгу історію. На початку 1970-х років Р. Ле Вайн та Д. Кемпбелл у своїй праці, присвяченій проблемам етноцентризму та етнічного конфлікту, розглянули дев'ять популярних того часу теоретичних моделей досліджуваного феномену і запропонували об'єднати їх у дві групи концепцій: соціетальні концепції, які пояснюють такий феномен на рівні соціальної взаємодії; соціально-психологічні концепції, що здійснюють аналіз поведінкової реакції людини.

Дещо згодом Д. Кемпбелл та М. Росс проаналізували ще декілька концепцій з незначним доповненням. Вони виокремили структурні концепції етнічних конфліктів, що базувалися на концепції конфлікту інтересів, та

психокультурні концепції, що базувалися на двох важливих чинниках: індивідуальний рівень залучення особи до групових дій; культурний процес визначення групових інтересів, ворогів, страхів, загроз.

У подальшому М. Росс та Дж. Ротман розглянули можливість включення до цієї наукової парадигми теорії міжкультурної комунікації, яка набула популярності у 1990-х роках, та дійшли висновку, що ця теорія не є альтернативою двом базовим течіям в етноконфліктології. Автори вважають, що культурні відмінності та провали у міжкультурній комунікації не можуть бути причинами етнонаціональних конфліктів [41, с. 162].

Безпосередньо національним проблемам присвячено чимало праць американських дослідників. Серед них привертає увагу праця Б. Шейфера із США «Обличчя націоналізму. Нові реальності й старі міфи», у якій проаналізовано наступні ідеї націоналізму: власна територія, спільна культура, панівні суспільні інститути, власна держава, етнічне походження, повага до своєї національності, гордість за минуле й сучасне, вороже ставлення до поневолювачів, відданість своїй етнospільноті.

Також професор Нью-Йоркського університету Ліс Снайдер у своїй праці «Новий націоналізм» від 1988 р. запропонував класифікацію націоналізму як силу для об'єднання етносу, братерства людей однієї національності, розкиданих у світі, незалежності, проти колоніальної експансії і антиколоніалізму. Відомий американський вчений Ф. Таджмен у праці «Націоналізм у сучасній Європі» висвітлює форми вияву національних проблем, зокрема: рух пригноблених етнospільнот, прагнення націй до самовизначення, вимога об'єднання роз'єднаних націй, проблема інтеграції народів.

На думку багатьох дослідників, національне питання сприяло інтеграції мас у загальні політичні спільноти – народ і національну державу. Інші

дослідники вважають, що воно зумовило поширення ідей лібералізму та демократії, бо обумовлював право народу на самовизначення, пропагував свободу боротьби проти поневолювачів [29, с. 54].

До англomовних робіт щодо теоретичних аспектів етнополітичних конфліктів, можна віднести «Етнополітичний конфлікт як глобальна політична проблема: огляд концептуальних і теоретичних перспектив» від 2006 р. Хусенна Джейма, дослідника соціальних наук Східної та Південної Африки який зазначає, що етнічних конфліктів є одним із міжнародно-визнаних великих соціальних конфліктів, автор пропонує вирішити цю проблему і внести вклад у її вирішення, світ повинний розуміти наслідки такого виду конфлікту. Також цікавою є стаття доктора наук Роберта Гурра «Народи проти держав: етнополітичний конфлікт та зміни світової системи», яка розкриває причини, наслідки та методи боротьби конфліктів, особливо після завершення «холодної війни» з точки зору автора.

Аналізуючи міжнародний вимір етнічного конфлікту, Д. Дейвіс, К. Джеггерс та В. Мур класифікували наукові підходи, поділивши їх на дві групи. У першому зроблено акцент на аналізі впливу етнічних конфліктів на позицію інших держав (А. Сурке і Л. Ноубл, Е. Шилз, М. Мідларскі, Д. Кармент та ін.). У другому етнічний конфлікт розглянуто як конфлікт між етнічною групою і нацією-державою (Д. Горовіца, Т. Гурра, Б. Позен, К. Янг та ін.). У цих працях, на думку автора, не зроблено прямих спроб пов'язати конфлікт з діями інших держав у системі міжнародних відносин. Зазначимо також, що у багатьох аналізах конкретних ситуацій не вказано чіткого взаємозв'язку між етнічними конфліктами та системою міжнародних відносин, хоча згадано дії певних держав, що підтримали ту чи іншу сторону у конфлікті.

Слід виокремити дві узагальнюючі праці, автори яких доволі об'єктивно підходять до аналізу націоналізму в Країні Басків: перша – німецького дослідника К. Рьомгільд «Націоналізм та етнічна ідентичність в «іспанській» Країні Басків» від 1994 року, яка містить ґрунтовний аналіз баскського націоналізму, друга – австрійського етнолога Ф. Валандро «Нація націй» від 1999 року, в якій аналізуються складні та не позбавлені суперечностей відносини між націями (зокрема баскською) в межах Іспанської держави. Дана проблематика природно надзвичайно широко досліджується в баскській та іспанській наукових думках [40, с. 111].

Автори зібрали й упорядкували численні матеріали періодики, наукові розвідки, статистичні данні. Щоправда, викладений матеріал не супроводжується глибинними висновками й теоретичними узагальненнями. Це були перші спроби дослідження окремих фактів з питання етнополітичних конфліктів і національного тероризму. Більше уваги було присвячено збройним конфліктам, які відбувалися у найбільш насильницькому континенті – Африці з такими гарячими точками, як Судан, Чад, Конго, Сомалі, також Азія, а саме Афганістан. Ірак, Іран, Ізраїль, Туреччина. Пакистан.

Пожвавлення інтересу до проблем націй і націоналізму у 1990-х рр. спричинило появу теоретичних розробок, які поглибили наукове розуміння проблеми, сприяли вивченню нових її аспектів, і водночас дали змогу подолати окремі упередження й стереотипи щодо націй і націоналізму як предмета наукового аналізу (Е. Гелнер, Дж й стереотипи щодо націй і націоналізму як предмета наукового аналізу (Е. Гелнер, Дж Армстронг, Е. Сміт, Б. Андерсон, Р. Шпорлюк, Р. Брубейкер. Л. Грінфельд, Х. Джейїма, Р. Гурра).

Значущою є наукова робота історика Кожановського Олександра «Народ Испании во второй половине XX в.: (опыт автономизации и национального развития)», яка висвітлює історичні реалії проблеми територіальної організації Іспанії після падіння режиму Франко.

Вітчизняна етнічна конфліктологія сформувалася з декількох інтелектуальних потоків, що існували до кінця 1980-х рр.

По-перше, це група істориків і етнографів, які вивчали етнічні конфлікти і напрацювали чималий обсяг емпіричних знань про етнічні, етнорасові і етноконфесійні конфлікти в різних країнах світу. Йдеться про роботи Ю. В. Бромля, Е. А. Веселкіна, Л. М. Дробіжевої, І. І. Жигалова, В. І. Козлова, С. Я. Козлова, А. П. Корольової, М. Е. Крамарової, Е. М. Логінової, С. В. Михайлова, Ю. С. Оганисяна, М. І. Семиряги, В. А. Тишкова, С. А. Токарева, Н. Н. Чебоксарова й ін.[47, с. 80].

По-друге, це численний контингент фахівців у сфері національних відносин радянського періоду, які вивчали етнічні конфлікти через різке наростання етнічної напруженості й актуалізації багатьох раніше латентних етнічних конфліктів у нашій країні. Це насамперед наукові досягнення Г. Агаєва, Ю. В. Арутюняна, Е. А. Баграмова, Т. Ю. Бурмистрової, М. Н. Губогло, Ю. Д. Дешерієва, В. Ф. Губіна, М. С. Джунусова, М. І. Ісаєва, К. Х. Ханазарова й інших.

Чимало радянських учених у межах наявної тоді «ідеологічної ніші» намагалися виявити й проаналізувати суперечності в національно-етнічному житті Радянського Союзу, розробляли пропозиції з поліпшення клімату міжнаціональних відносин у країні, знали закордонні дослідження у сфері етнічної й етнорасової конфліктології. Роботи цієї групи вчених були ідеологізовані, однак було б неправильно заперечувати у них наявність позитивного змісту. Представники психологічного наукового співтовариства

включали в об'єкт своїх досліджень психологію національних відносин, і якщо ще не мали можливості вивчати психологію реальних етнічних конфліктів у нашій країні, то, принаймні, виявляли й описували суперечливі механізми психології міжгрупових, зокрема міжетнічних, відносин. У цьому аспекті треба насамперед виокремити роботи В. С. Агєєва, Г. М. Андрєєвої, І. С. Кона, С. К. Рощина, Г. У. Солдатової, В. А. Сосніна, П. Н. Шихірева, А. К. Уледова й ін.

У пострадянський період чимало представників психологічного знання в етнології зробили значний внесок у розвиток етнічної конфліктології, у дослідження динаміки етнічних конфліктів, розроблення заходів зі зниження етноконфліктної напруги й постконфліктної реабілітації. Низка етнопсихологічних робіт щодо особливостей розвитку міжетнічних взаємин була створена російськими науковцями упродовж 90-х років. Зокрема, це праці Ю. П. Платонова, Л. Г. Почебут (1993), А. О. Бороноєва, В. Н. Павленко (1994), Е. А. Саракуєва, В. С. Крисько (1996), Н. М. Лебедевої (1997), Т. Г. Стефаненко (1999) [28, с. 75].

Природу етнополітичних конфліктів, їх типологізацію, механізми управління етнополітичними процесами в державі досліджували такі зарубіжні вчені, як Р. Абдулатіпов, Д. Горовіц, А. Здравомислов, А. Мацнев, Е. Паін. Серед вітчизняних вчених слід назвати праці В. Євнуха, О. Картунова, О. Майбороди, Г. Перепелиці. Окремі аспекти етнополітичних конфліктів, а саме – питання врегулювання конфліктів, досліджують такі вчені, як А. Дацюк, М. Лебедева, О. Маначинський, О. Маруховська, Ю. Римаренко та ін.

Значний внесок у розвиток вивчення цієї проблеми є праця українського професора, президента Асоціації державних наукових центрів РАН Козлова Володимира «Проблема насилия в условиях межэтнических

конфліктів». Ця праця дала можливість у загальному плані визначити поняття етнополітичного конфлікту та його наслідки, що можуть бути виражені у тероризмі як глобальній проблемі людства. Виняткове місце в українській історіографії займає робота професора Харківського університету імені В.Н. Каразіна Куць Олени «Етнополітологія» 1998 року, яка окремо досліджує національні особливості басків і вважає, що однією з причин наявності конфлікту є національна неповторність етносу.

Другий етап (2000-2015 рр.), присвячений окремим аспектам, пов'язаним з проблематикою сучасних етнополітичних конфліктів, зокрема, уваги заслуговує об'ємне видання корінного іспанця Ландабосо Ангуло «З історії басків. Тероризм і етнополітичні конфлікти», видана у 2004 році. Автор пояснює причини виникнення етнічної проблеми в Іспанії, досить ретельно висвітлює всю історію розвитку іспанського конфлікту, який з 50-х р. ХХ ст. до сьогодні переріс у тероризм на чолі організації ЕТА.

Цікава робота іспанського дослідника Є. Уріарте «Народження терористичного угруповання», який розглядаючи питання про автономізації, стверджує, що проблеми в цьому зв'язку стоять не в незадоволеності громадян автономним процесом, а в позиціях політичних партій і еліт. Дані щодо думок громадян, навіть у самих «проблематичних» автономіях, показують високий або помітне задоволення автономною системою. До цього головному фактору додається відсутність достатньої згоди двох великих іспанських партій, Народної партії і соціалістичної партії Іспанії, стосовно моделі територіального устрою Іспанії. Серед наукових досліджень, у яких увага приділяється вивченню цього питання, необхідно виділити іспанських дослідників Б. Кастеяс, Х. Ногейри. А. Ландабосо. А. Левусо.

Іншим зарубіжним науковцем, який займався проблемою басків є Левусо Антоніо з роботою «Країна Басків і свобода», яка дає можливість

визначити важливість етнополітичної проблеми для іспанців та загрози від порушення територіальної цілісності.

Ряд наукових напрямів, за якими генеруються розробки у царині етнополітичної конфліктології, започатковано вітчизняними науковцями, серед яких О. Антонюк, В. Євтух, І. Курас, Л. Нагорна, О. Нельга, О. Майборода, М. Обушний, І. Онищенко, М. Пірен, В. Ребкало, Ю. Римаренко та ін. Цінність їх досліджень полягає у поглибленні тлумачення феномена етнічності, ґрунтовному аналізі природи міжетнічних стосунків, звільнених від ідеологічної заангажованості. Окремим аспектам проблематики етнополітичних конфліктів присвячені праці О. Картунова, А. Кіссе, О. Кривицької, О. Маруховської, Г. Перепелиці та ін. На особливу увагу заслуговують роботи В. Котигоренка, який одним із перших серед українських учених здійснив комплексний аналіз проблеми етнополітичних конфліктів [4, с. 158].

Окремими напрямками досліджень у сучасній конфліктології виступають: аналіз етнополітичних конфліктів (І. Варзар, К. Вітман, Ю. Арутюнян, Г. Солдатова, І. Кресіна, Р. Абдулатипов, С. Чешко, В. Тишков та ін.); регіональні конфлікти (О. Кукарцев, М. Савва, Ю. Шадже, Т. Моренчук, А. Авксентьев, Г. Перепелиця, Г. Денисова, В. Юрченко та ін.); теорія переговорного процесу (М. Дойч, О. Третьяк, Р. Фішер, У. Юрі, М. Цюрупа, М. Лебедева, В. Рябцев, В. Курбатов та ін.); дослідження інституціональних конфліктів (Ф. Шмітер, П. Веблен, У. Мітчел, Дж. Коммонс, Н. Флігетайн, І. Кравченко, А. Козирев, С. Новікова та ін.).

Проблемі сепаратизму в світі приділяють увагу Володін А.В., Гобозов Ф.І., Гордєєв В.В., Дробіжева Л. М., Старовойтова Г. В. та інші. Серед дослідників «українського сепаратизму» можна зазначити Бабуріна С.М., Дугіна О.Г., Ульянова М.І. та ін. Втім, більшість праць цих авторів базуються

на ідеях російського імпералізму та шовінізму і носять відверто пропагандистський характер. В сучасній українській етнополітології та етноконфліктології проблеми сепаратизму переважно розглядаються крізь призму української національної ідеї, побудови незалежної держави, аналізу причин, що призводять до появи на теренах сучасної України сепаратистських настроїв. Цими проблемами займаються Вівчарик М. М., Вітман К. М., Картунов О. В., Нагорна Л. П., Оніщенко І. Г., Римаренко С.Ю. та ін.

Варто виділити дослідження українського професора кафедри історії та політики країн Європи і Америки МДІМВ Анікесвої Наталії на тему «Іспанія проти тероризму», де чітко висвітлено історію подій в Іспанії, пов'язаних з терористичними діями як одним зі шляхів боротьби за територіальне визнання Країни Басків. Питанням врегулювання етноконфліктів в Іспанії та Ірландії також присвячені публікації історика кафедри міжнародних відносин Чорноморського державного університету імені Петра Могили Вісленкової Тетяни «Іспанський досвід боротьби з тероризмом»; праця журналіста і політолога Грабовського Сергія «Тероризм без прикрас. ША. ЕТА...Далі буде?»; є дослідницька праця львівського історика Поліщука Костянтина «Полівалентність ідеології баскського націоналізму в контексті сучасних політичних реалій». Іншими науковцями, які торкались даної теми є Шлегель С. А. «Етнополітичний тероризм в Іспанії», Каспрук В.Д. «Діалог під дулами пістолетів», Ковальов Д.Г. «ЕТА - незламний рух баскської нації» та інші.

Висновки до розділу 1

Етнополітичні конфлікти були, є і продовжуватимуться, поки розвиваються людські відносини з приводу владного ресурсу. Саме питання

влади, ролі місцевих національних еліт, які прагнуть володіти нею, взаємини органів влади та процеси розподілу прав, економічних ресурсів, матеріальних благ та володінь встановленими привілеями є вихідною основою для розуміння причин зростаючої етнічної напруженості і, як наслідок, конфліктів, утисків прав особистості та інтересів конфліктуючих сторін. Будь-який конфлікт, будь то етнічний чи міжетнічний відбувається завдяки багатьом факторам. Класифікація цих конфліктів здійснюється не зважаючи на те, «що» чи «хто» ним генерує. Це корелюється в будь-яких сферах етнічних груп у розвитку суспільства.

Поняття причин етнополітичних конфліктів, на основі одного з них, неможливо розглядати, оскільки сам етнополітичний конфлікт, його форми, причини виникнення, ресурси та форми протиборства учасників мають вигляд комплексного явища. Причинами розпалювання етнополітичного конфлікту можуть бути різні, взаємопов'язані, чи навпаки, відверто відокремлені чинники. Нерідко етнополітичні конфлікти мають під собою релігійний ґрунт. Врегулювання конфліктів справа більш трудомістка і тривала за часом. Державам необхідно приділяти особливу увагу даному питанню та своєчасно розробляти та застосовувати ефективні заходи, спрямовані на попередження та недопущення загострення етнополітичного становища у суспільстві. Запобігання конфліктам можливо тільки при комплексному підході до вирішення проблеми й об'єднанню національною політикою, спрямованою на гармонізацію відносин між різними етносами, правоохоронних органів, ЗМІ.

Проблема етнополітичного конфлікту залишається маловивченою, оскільки даний тип конфлікту розглядається дослідниками переважно в рамках соціології, а сама конфліктологічна проблематика в етнополітичній теорії має вторинний характер. Попри помітну активізацію

науково-дослідницької діяльності всіх науковців з етнополітичної проблематики, значна кількість суттєвих елементів все ще залишаються поза увагою дослідників, зокрема, проблема впливу етнополітичних конфліктів на процес розвитку світового суспільства. А саме в аспекті процесу врегулювання етнополітичного конфлікту; боротьби з сепаратизмом, особливостей форм та методів подолання конфліктів, а також проблем, пов'язаних з їх наслідками.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГРОЗ ЕТНОПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПИ

2.1. Витоки та реалії європейської етнополітики

Етнополітика сучасної держави включає вирішення трьох базових завдань – «питань великого порядку денного етнополітики»: формування громадянської політичної нації в умовах багатоскладового суспільства, всебічний розвиток етнічної більшості та етнічних меншин (переважно внутрішніх чи корінних), зокрема соціальної інтеграції мігрантів (зовнішніх етнокультурних меншин), і підтримка міжетнічної згоди та миру.

Зазначені завдання пов'язані з визначенням співвідношення різних ідентичностей: громадянського та етнічного. Ці ідентичності можуть доповнювати один одного, витіснити один одного чи конфліктувати один з одним. У формуванні ідентичностей – державної, громадянської, [19] етнічної, локальної – важливу роль відіграє система ідей, ідеалів, цінностей, які прийняті у суспільстві і сформовані елітами та державою через систему освіти, ЗМІ, символів, образів [60, с. 8].

Після завершення Другої світової війни держави Західної Європи пройшли довгий шлях до формування спільного європейського простору, тож прагнення Європи подолати прихильність до звичної національної ідентичності та набути нової ідентичності, на думку деяких дослідників, очевидна. Так, А. Мартінееллі, говорячи про необхідність нового визначення ідентичності та наявності у громадян ЄС вибору між різними ідентичностями (місто, регіон, народ, наднаціональна одиниця), зауважує, що «визнання безлічі культурних ідентичностей у рамках єдиної держави може дестабілізувати національну єдність. Тому, політичне об'єднання Європи

потрібно будувати навколо поняття єдності, що відбувається з різноманітності та множинного громадянства, під час будівництва слід розвивати й елементи традиційних національностей, сумісні з мультикультурною наднаціональною моделлю». Таким чином, йдеться лише про допустимість елементів національної ідентичності.

При цьому зміст та моделі етнополітики багато в чому визначаються історичними умовами та соціокультурним базисом суспільства та її сучасними соціально-політичними та економічними реаліями, тобто особливостями та специфікою соціального простору та часу.

Високі стандарти демократії та ліберально-демократичні традиції дозволили Європі досить довго підтримувати етнополітичний спокій в умовах етнічного різноманіття, посилення міграційних процесів та «вибуху» етнічності у 1960-1970-х роках минулого століття.

Успіх європейського варіанта етнополітики обумовлений і цивілізаційними особливостями європейської ментальності (зрозуміло як від азійської, так та євразійської), в основі якої лежать індивідуалізм, раціоналізм, секуляризм. Не менш важливий фактор технократичного та інформаційного розвитку Європи, вже давно успішно сформував суспільство, де люди, як етнофори, у своїй більшості живуть в умовах урбанізованої та комфортної повсякденності [36, с. 237].

Однак кількісні зміни в етнічній структурі населення європейських держав привели на початку XXI століття до якісних змін у змісті та характері міжетнічних відносин. Сьогодні європейські етнополітичні реалії вимагають уваги до нових викликів етнічності та припускають як мінімум суспільний консенсус у розумінні нового порядку денного етнополітики.

Основні вектори європейської етнополітики визначені, на нашу думку, мають історичне підґрунтя та зумовлені політичними реаліями сьогодення. Й

основоположною є ідея нації, яка, ще за часів Великої Французької революції, знайшла своє втілення у трьох базових концептах (ідеях):

- у санкюлотській концепції народного суверенітету, де нація трактувалася як свого роду юридична особа, яка представляє співтовариство індивідів, чиє життя регулюється одними і тими самими законами, джерелом суверенітету при встановленні яких воно є;

- у робесп'єрівському розумінні нації як спільноті патріотів, які борються за свободу, що виражається в духовній єдності на основі прагнення до досягнення прогресу в людській історії;

- у трактуванні нації в аспекті територіально-етнічних вимірів, включаючи теорію природних кордонів Ж. Дантона та Л. Карно [26, с. 45].

У наступні десятиліття дані підходи знайшли своє виявлення у національних ідеологіях (насамперед, націоналізмі), де природа нації може інтерпретуватися:

- у політичній спільноті та соціальній солідарності громадян єдиної держави (ліберальна традиція);

- як соціальна спільнота, що складається на основі єдиних економічних умов життя людей, території, мови та певних рис духовної культури (марксистська традиція);

- у культурній спільноті, що інтегрується політичними подіями та інститутами (М. Вебер);

- у втіленні «національного духу», підкріпленого культурними нормами, цінностями та символами (Дж. Бренд);

- як народ, якому послано божественне одкровення (ісламська традиція).

Таким чином, націоналізм необхідно визначати, з одного боку, як ідеологію та політичну практику побудови громадянської нації, з іншого, як

ідеологію та політичну практику етноцентризму. У першому випадку – це громадянський, у другому – етнічний (культурний) націоналізм. Етнонаціоналізм завжди вимагає збігу етнічного з політичним, економічним, культурним.

Упродовж другої половини ХХ століття відбувається вироблення спільних підходів в етнополітичній площині. Етнополітика на європейському континенті зазнає значних та багато в чому фундаментальних змін як у сутнісному змісті, так і у формах її реалізації. Спостерігається два різноспрямовані тренди:

- об'єднавчий (позитивний) в рамках європейської інтеграції, внаслідок якого формується нова наднаціональна (трансдержавна) ідентичність – громадяни Європейського Союзу. При цьому стираються національні (цивільні) ідентичності європейських держав. Для основоположників Маастрихтського договору 1992 року відбувається природне заміщення національної ідентичності на загальноєвропейську. Молоді члени Європейського союзу штучно форсують формування почуття приналежності до Великої Європи, причому усвідомлено нівелюючи власну національну ідентичність. Яскравим прикладом служать країни Східної Європи та Прибалтики;

- роз'єднувальний (конфліктний) на тлі нового етнічного ренесансу, що формується на хвилі етнонаціоналістичних настроїв як відповідь на міграційні процеси, та сепаратистських тенденцій, які не обійшли практично ні одну європейську державу [9, с. 21].

У будь-якому випадку відбувається суттєве ускладнення етнополітичних процесів. І основна складність пов'язана з ерозією класичної європейської нації – громадянської спільноти, заснованої на соціальній солідарності та довірі громадян у межах єдиної держави. Можна додати, що в

даний час у Європі нації перебувають під серйозним тиском із двох сторін: національна ідентичність стирається внаслідок об'єднувчих (зовнішніх) та роз'єднувальних (внутрішніх) процесів.

Серед останніх можна перерахувати косовську, баскську, ольстерську, корсиканську, валлоно-фламандську та інші проблеми. На цьому тлі зростає нова етнічна революція, новий етнічний ренесанс. Багато в чому підтверджуються слова П. Брасса про те, що «етнічна самосвідомість має розглядатися не як щось, що назавжди завмерло, а як мінливий феномен, схильний до змін залежно від контексту та обставин» [2, с. 249].

На глобальну значимість зазначених напрямів етнополітичних процесів вказує і відомий американський неоконсерватор та політолог Патрік Б'юкенен. У його інтерпретації різноспрямовані тренди мають переважно націоналістичний характер (і в цивільному та культурному розумінні) і сприймаються як важливі з фундаментальних сил, які рухаються тектонічними плитами та загрожують існуванню національних держав зверху та знизу.

До цих сил, по-перше, належать етнонаціоналізм, що загрожує націям відділенням та розпадом. Як приклад П. Б'юкенен наводить ситуацію з уйгурами в Китаї, нагами в Індії, белуджами в Ірані та Пакистані, курдами в Ірані, Сирії, Іраку та Туреччині, чеченцями в Росії та валлонами в Бельгії. По-друге, транснаціоналізм. Цей проєкт глобальних еліт має на меті редукувати, нації до масштабу етнокультурних анклавів під егідою нового світового ладу, підконтрольного безвідним бюрократам.

На думку П. Б'юкенена, економічна (фінансова) європейська криза може призвести до розпаду ЄС не тільки через національні (політичні), а й етнічні кордони: «З огляду на проблеми Європейського Монетарного Союзу та ЄС, а ці організації не можуть похвалитися народною любов'ю чи

лояльністю, яку люди зазвичай відчувають до своєї Батьківщини, велике роз'єднання Європи може бути не за горами. Багато хто передбачав, що економічний націоналізм одного прекрасного дня розірве Європейський Союз на частини. Ця година вже може бути близькою» [15, с. 16].

Однак, на думку Євгена Харітонова у Західній Європі етнополітичні конфлікти носять більш представницький, ніж сутнісний характер, і етнічні гасла, як правило, використовуються для досягнення політичних цілей та етнічної мобілізації. [N10] Фактично реалізується інструментальна політика використання етнічності як ресурсу задля досягнення політичних, економічних і культурних цілей. Спостерігається актуалізація соціальних контекстів (унікальних для кожної окремо взятої європейської держави), в яких різні учасники (актори, які в більшою мірою виступають етнополітичними антрепренерами) політичної дії борються за контроль над соціальними значеннями етнічності та нації.

В основі зазначених протистоянь перебуває, зазвичай, прагнення отримання різних вигод і преференцій конкуруючими політичними елітами. Тому етнополітичні протиріччя в сучасній Європі необхідно розглядати як один із способів інституціоналізації соціальних протиріч, заснованих на політичних, соціально-економічних та культурних реаліях.

Водночас в основі європейських етнополітичних проблем лежать не лише сучасні процеси, пов'язані з континентальною інтеграцією та міграційними процесами, але й старі проблеми внутрішньодержавних автономій, а також громадянської та культурної гомогенності країн. При цьому ідея етнокультурної однорідності досі відсуває на другий план ідею європейського егалітаризму, тобто дотримання рівних прав етнічних груп, політичне самовизначення та культурний розвиток. На думку багатьох експертів, так звані «особливі національні права» – право на участь у

прийнятті рішень або право на здійснення територіального самоврядування, – все ще не реалізовано у європейських державах [60, с. 9].

Водночас на європейському континенті як єдиному соціальному просторі ряд етнічно визначених явищ і процесів вкрай взаємопов'язані і взаємообумовлені. В умовах глобалізації та регіоналізації етнополітичні проблеми в одній окремо взятій країні істотно впливають на загальну етнополітичну ситуацію на континенті та детермінують етнополітичні процеси в інших європейських державах, у тому числі і на пострадянському просторі.

Етнополітика в європейських країнах традиційно була інституалізованою та її базові засади закріплені на рівні міжнародних (у тому числі європейських) та національних нормативно-правових систем. Мова йде здебільшого про діяльність основних міжнародних інститутів та міжнародної нормативної бази у сфері захисту прав меншин: ООН, Ради Європи, ОБСЄ (Верховний комісар у справах національних меншин) та Європейського союзу. Тут необхідно звернути увагу на Рамкову конвенцію про захист прав меншин та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, а також механізми моніторингу виконання основних положень даних конвенцій державами, що їх ратифікували.

Однак опора на міжнародні та загальноєвропейські документи передбачає унітарність всієї європейської етнополітики. Можна виділити щонайменше три моделі рішення у Західній Європі так званого «національного питання»:

– культурно-ліберальну модель (приклад Франції) – визнання виключно культурних прав. Франція, заснована на принципі «єдиної та неподільної» республіки, викреслила з політичного лексикону термін «етнічні (культурні) меншини» і визнає лише термін «регіональні мови та культури»;

– політико-ліберальну модель (приклад Бельгії) – визнання групових прав на політичну автономію та широку федералізацію. Відповідно до Конституції 1993 року, з трьох етнокультурних спільнот (франкомовної та нідерландомовної більшості, а також німецькомовної меншини) та трьох регіонів (Валлонії, Фландрії та Брюсселя) сформовано федеративну державу;

– змішану (форалістичну) модель (приклад Іспанії) – часткове визнання культурних та політичних прав на основі двосторонніх угод між центральним урядом та культурно-відмітними регіонами. Конституція Іспанії одночасно проголошує «нерозривну єдність іспанської нації, спільної та неподільної вітчизни іспанців» та «право на автономію національностей та регіонів, з яких воно складається» [66, с. 7].

Водночас деякі так звані держави Центрально-Східної Європи (у т.ч., країни Балтії) демонструють приклади неліберальних моделей етнополітики – визнання виняткових політичних та інших прав за етнічною ознакою (наприклад, Албанія, Латвія і т. д.).

Досвід європейської етнополітики свідчить про актуальність у різні історичні періоди трьох варіантів етнополітики:

– монокультуралізму як політики закріплення пріоритетних прав за однією (як правило домінуючої) етнічною групою;

– полі (мульти) культуралізму як політики визнання та збереження культурних відмінностей та політичної рівності етносів, заснованої на державних гарантіях та преференціях;

– інтеркультуралізму як нової політики щодо культурних меншин, побудованої на громадській згоді та солідарності знизу.

Незважаючи на критику ідей мультикультуралізму, реальної альтернативи їй, схоже, немає. Відмова від культурної монополії більшості на користь вирівнювання. При цьому, ортодоксально-поверхневе засвоєння

мультикультуралістської риторики лише зміцнює етноцентристські забобони, надаючи їм видимість політкоректності [48, с. 240].

Особливістю мультикультуралізму є різноманітність його теоретичних інтерпретацій та заснованих ним управлінських практик. Ключовими принципами мультикультуралізму є толерантність, визнання рівнозначності різних культур та рівних прав їх представників на політичну та соціальну участь за збереження власної ідентичності мігрантів. Однак практичні моделі мультикультуральної політики були засновані як на різних установках, і на різних практичних принципах.

У будь-якому разі однією із значних відмінних рис етнополітики західноєвропейських країн, порівняно, наприклад, зі східноєвропейськими державами є її громадянська суб'єктність. Самі громадяни та інститути громадянського суспільства значною мірою визначають сутність, зміст та специфіку етнополітики тієї чи іншої європейської держави. Фактично етнополітика є елементом соціально-політичної системи, коли «політично повновладний народ (як правило, про нього говорять як про політично повновладну волю Божу) укладає договір про формування політичного співтовариства (body politic) або держави (commonwealth) і через цей або додатковий договір засновує всілякі уряди і передає їм стільки влади, скільки вважає за потрібне».

У ширшому географічному представленні етнополітики та етнополітичних процесів у сучасному світі можна об'єднати у дві групи:

– західні етнополітичні системи (Західна Європа, США, Канада, Австралія) – держави зі стійким етнічним складом населення, розвиненою економікою та правовою системою. Активізація етнічних процесів тут за деяким винятком спрямована переважно на відродження (захист) етнокультурної самобутності та регулюється на правовому рівні;

– східні (постколоніальні) етнополітичні системи (країни Азії та Африки) – країни, які пішли модернізаційним шляхом, одним із аспектів якого є руйнація традиційного суспільства, і навіть створення сучасної економіки та розвинених політичних систем. Перехід до стадії індустріального розвитку цих країн ускладнений високим рівнем етнічної і релігійної структурованості населення. Основною тенденцією етнополітики в цій групі країн є сепаратизм і сецесійні тенденції;

– змішані (перехідні) етнополітичні системи (Туреччина, країни Східної Європи та Прибалтики) – суспільства, що перебувають у стадії різного роду соціальних транзитів, головним чином шляху до демократії [5, с. 47].

У першій групі можна назвати кілька тенденцій. Характерною рисою більшості західноєвропейських країн є складна етнічна самоідентифікація населення, в якій проглядається вплив регіональних субетнічних ідентифікацій. Наприклад, у Франції до нього відносяться такі ідентичності, як бретонці, провансальці, гасконці та ін., які у Франції називаються локальними територіально-етнічними групами. В останні десятиліття в цій країні спостерігається зростання інтересу до місцевих звичаїв, діалектів, традицій, що відображається в популярності фольклорного мистецтва.

В Іспанії етнополітична специфіка визначається значною етнічною різноманітністю: поряд з етнічною більшістю – іспанцями (73% населення), у країні проживають каталонці, баски, галісійці та ін. У зв'язку з цим у багатьох провінціях поширений білінгвізм та бікультуралізм, засновані на територіально-культурній автономії. Прикладом може бути Басконія. Процес автономізації іспанських провінцій в основному завершився з ухваленням нині чинної Конституції 1978 року та призивів до значного зниження

етноконфліктної обстановки: зокрема, вимоги сецесії взагалі були зняті як політичні гасла.

Найбільш складна етнополітична ситуація склалася в Бельгії, основу населення якої становлять два народи – валлони та фламандці, які використовують дві державні мови – французька та фламандська. Однак обидва народи упродовж тривалого часу мали нерівний статус: валлони переважали у керівництві країни. Природною відповіддю на дану етнополітичну ситуацію став сплеск фламандського націоналізму. У міру вирівнювання темпів економічного розвитку цих двох районів країни після Другої світової війни розпочав своє формування валлонський націоналізм, який розглядав економічне та демографічне зростання фламандців як утиск власних позицій. У результаті Референдуму 1985 р. та Конституції 1993 р. Бельгія була перетворена на федерацію з рівноправним статусом Валлонії, Фландрії та Брюссель [15, с. 17].

Водночас дезінтеграційні процеси в Європі не є критичними та, на нашу думку, не мають вибухонебезпечного потенціалу. Це головним чином конструктивні конфлікти розподілу та/або перерозподілу влади та культурного капіталу за умов поліетнічного суспільства.

У Франції, Іспанії та Бельгії між протестуючими сторонами зберігається досить багато точок дотику, наприклад, щодо спільних європейських цінностей. Сучасний стан етнополітичних конфліктів у зазначених країнах показує, що європейські інтеграційні процеси покликані зменшити значення державних кордонів, змінивши умови формування та розвитку національних (громадянських) та етнічних (культурних) ідентичностей, не означають автоматичного запобігання конфліктам з етнічною складовою.

Сьогодні у Європейському Союзі з метою стримування етнополітичних конфліктів широко використовуються механізми етнополітики, побудовані на засадах субсидіарності (у тому числі деволюції) та акомодатції.

Субсидіарність європейської етнополітики передбачає розподіл повноважень між єдиною Європою, державами, що входять до Союзу, та їх регіонами. Принцип субсидіарності передбачає, що управління здійснюється на якомога нижчому рівні, коли це доцільно. Однак європейський рівень виступає як додатковий до національно-державного. Разом з тим цей принцип в даний час все ще не став чільним для європейських країн. Принцип деволюції, по суті, є додатковим механізмом передачі влади центральним урядом на регіональний та/або місцевий (локальний) рівень [71].

Принцип акомодатції, у свою чергу, передбачає м'яке задоволення всіх або частини вимог етнічної групи або дії, що покликані усунути причини (послабити мотиви) етнополітичних рухів та призвести до зміни позиції їх учасників.

Етнополітичний вимір Західної Європи значно ускладнився в останні десятиліття. І це пов'язано насамперед із процесами децентралізації влади у країнах – членах ЄС. При Європейському союзі (1992) у межах цього територіально-політичного об'єднання налічувалося 14 автономних внутрішньодержавних адміністративно-територіальних одиниць. На початок 2000-х років таких було вже понад 70. Саме ця тенденція етнополітичної реальності, швидше за все, наростатиме, і її наслідки неоднозначні.

Спектр можливих результатів визначається від «дива міжгрупової гармонії» у Швейцарії до «федеративної кризи» у Бельгії. Класичними прикладами успішного вирішення національного питання в умовах компактного проживання етнокультурних меншин на значних (за європейськими масштабами) територіях є Фінляндія та Данія. Ці країни ще у

першій половині ХХ століття надали широку автономію, відповідно, Аландським островам, Фарерам та Гренландії.

Різні форми автономій є і в інших європейських державах. Так, за Конституцією 1948 року в Італії всі області є автономними, п'ять у тому числі мають особливий статус розширеної автономії (наприклад, Сардинія, Сицилія, Південний Тіроль). Після Франко Іспанія спочатку надала Каталонії та Країні Басков статус автономних провінцій. Потім цей статус був закріплений за всіма територіями, включаючи Галісію. У результаті конституційної реформи, ініційованої лейбористами, 1997 року унітарна Британія надала автономію Шотландії та Уельсу [22, с. 169].

Однак, на думку багатьох експертів, територіальна автономія не завжди є ефективним вирішенням національного питання. Має багато плюсів, а й багато мінусів. Ахіллесова п'ята такої автономії – дія значних колективних прав та преференцій для певних етнокультурних груп на закріпленій території. Проживаючи за межами автономії, титульний етнофор не має можливості використовувати свої права або ці права ще більше звужуються. Особливо зазначимо, що у Європі територіальні автономії формально ніколи не були етнічними на відміну екстериторіальних автономій.

При цьому сама корпоративна автономія, побудована за етнокультурною ознакою, розглядається деякими експертами та політиками як прояв расизму і відхід ідеалів європейського егалітаризму.

Водночас екстериторіальна автономія доповнює регіональну, вирішуючи одну із проблем територіально-політичної системи – неможливість надання національно-територіальної автономії деяким міноритарним етнічним групам. У Західній Європі такі автономії більшою мірою представлені в Скандинавських країнах: Саамські парламенти, Фінляндії, Норвегії та Швеції, Північній саамській раді, Шведській народній

асамблеї у Фінляндії. Успішно представлена на етнополітичному просторі Центральної Європи Рада національних меншин в Австрії.

Зазначені національно-культурні автономії мають по відношенню до органів державної влади лише представницькі і дорадчі функції, але наділені широкими повноваженнями у вирішенні справ своїх громад. Їхня діяльність має значну фінансову та іншу підтримку на державному рівні. І все ж етнополітика в широкому розумінні – це не тільки вирішення національного питання в політичному просторі. Характер міжетнічних відносин, особливо в умовах розвинених демократій, вкрай чутливий до економічних та культурних факторів, таких, як умови соціально-економічного розвитку територій проживання етнічних меншин, рівні доходів та якості життя етнокультурних груп тощо.

Етнічні міноритарії вкрай сприйнятливі до мовних та релігійних проблем. Водночас немає прямих залежностей між зазначеними економічними та культурними чинниками та рівнем міжетнічної згоди чи конфліктності. Для того, щоб людина відчувала себе комфортно в умовах поліетнічного суспільства, немає значення, чи вона є представником етнічної меншини, чи більшості, необхідне не тільки поєднання позитивних умов політичного, економічного, соціального та культурного середовища в сукупності [13, с. 128].

Міжетнічний мир і згода у будь-якому суспільстві – результат факторів вчорашнього, сьогоднішнього та завтрашнього дня. Навіть в умовах комфортного сьогодення, але із суперечливою етнополітичною історією (Іспанія) та невизначеним етнополітичним майбутнім (Бельгія), складно досягти міжетнічної гармонії.

Європейський досвід показує, що економічні умови відіграють важливу роль у формуванні етнополітики. Однак вони не є і не можуть бути

однозначними. Так, У. Коннор у роботі «Етнонаціоналізм» наводить багато історичних та сучасних прикладів, коли мобілізація під прапором етнічності відбувалася незалежно від економічної ситуації. Фундаментальне дослідження американського соціолога Т.Р. Гара, проведено в початку 1990-х років за статистичними даними про 233 меншини, показало, що не існує значних взаємовпливів між соціальною нерівністю та дискримінацією, з одного боку, та сепаратизмом – з іншого. Так, до прикладу, в окремих економічно нерозвинених регіонах північно-східної Англії та південних областях Італії не спостерігається сплесків етнічного націоналізму та екстремізму на відміну від економічно сильних регіонів Іспанії – Країни Басків та Каталонії. Фламандський націоналізм у Бельгії також розвивався на економічному підйомі Фландрії.

Водночас, на думку М.Хетчера, Д.Горовиця та деяких інших науковців економічний фактор відіграє важливу роль в етнополітичній царині. Сьогодні в Європі сплески міжетнічної напруженості та провали в етнополітиці більшою мірою пояснюються в рамках економічно детермінованих двох концептів: теорії «внутрішнього колоніалізму» М. Хетчера та моделі «відсталі проти передових» Д. Горовиця.

Відповідно до першої системи (концепту), етнічні протиріччя пов'язані з нерівномірним розподілом суспільних благ та використанням, як правило, природних ресурсів на шкоду етнічним околицям – протистояння можливостей. Відповідно до другої системи, протиріччя виявляються у разі протистояння результатів – розбіжності етнокультурних груп за рівнем освіти, якістю життя, доступом до сучасних технологій тощо [60, с. 10].

Важливу роль у визначенні якості етнополітики тієї чи іншої держави відіграє культурна політика щодо етнічних меншин. І тут можливі дві стратегії, що взаємно не виключають одна одну:

- збереження та розвиток культурної спадщини;
- надання культурним кодам та символам державного статусу.

У першому випадку позитивні результати політики дбайливого ставлення до культурної спадщини міноритарних етносів не вирішують проблеми маргіналізації самої їхньої культури, у тому числі надання їй фольклорних контурів. В другому, відбувається більше [11] визнання культури етносу, переважно через підвищення статусу мови міноритарних етнічних груп до державної чи офіційної. Класичним прикладом політичного зізнання мови етнічної меншини служить Фінляндія, де шведська, носії якої становлять 6% населення країни, є державною нарівні з фінською. В Іспанії каталонська мова визнана мовою повсякденного спілкування, що не передбачає його переваги над іспанською. Обидві мови мають офіційний статус, рівнозначні та мають здійснюватися паралельно.

Значною тенденцією етнополітичних процесів у європейських країнах є і міжетнічні відносини, формовані міграційними процесами: для Англії – це іммігранти з Індії та Пакистану, для Франції – з Алжиру, для ФРН – з Туреччини, для Бельгії – з Марокко. В останнє десятиліття – це іммігранти з Сирії (2015) та України, що зумовлено війнами на території цих держав.

Сучасний етнополітичний дизайн Європи стає дедалі складнішим в умовах глобалізації та локалізації, незмінними супутниками яких є міграційні процеси. Міграційна політика є, на нашу думку, у т.ч., й складовою етнополітики, адже в останні десятиліття міграційні потоки мають яскраво виражене етнонаціональне забарвлення. Як відповідь на міграційні виклики, європейські країни реалізують три моделі міграційної політики:

- ізоляційну, коли мігранти розглядаються як явище тимчасове, і серйозних кроків з їхньої інкорпорації в суспільство, що приймає, не робиться (Німеччина, Австрія);

– асиміляційну, за якої імміграція сприймається як постійне явище, і через це мігрантів намагаються включити до громадських структур якнайшвидше на умовах приймаючої сторони – інтеграція стає не лише правом, а й обов'язком мігрантів (Франція, Італія);

– інтеграційну, орієнтовану на ефективне включення мігрантів у приймаюче суспільство (Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Швеція) – «модель етнічних меншин», або «модель мультикультуралізму».

Однак жодна з цих моделей не стала універсальною на території ЄС або ж ефективною на території хоча б однієї держави. І в Іспанії, де був прийнятий один із найліберальніших законів про міграцію, і в Німеччині, де введено чіткий поділ мігрантів на групи та визначено соціальний статус та преференції для кожної категорії.

Таким чином, формування сучасної етнополітики в державах-членах Європейського Союзу відбувається відповідно до ратифікованих міжнародних правових документів та законодавства ЄС. Водночас варто наголосити, що наразі єдиної (спільної) етнополітики в рамках ЄС немає. Кожна держава здійснює власну політику щодо національних спільнот, ґрунтуючись на європейському праві, з одного боку, та історико-політичних передумов, з іншого.

2.2. «Невизнані народи» в країнах Європейського Союзу: проблеми етнонаціональної взаємодії

Останні десятиліття доводять, що в Європі спостерігаються процеси потужного відродження етнічної самосвідомості і сплеску етнорегіональних конфліктів. Якщо на початку ХХ ст. в більшості країн Європи не було одного домінуючого етносу, то в кінці 2010 року таких країн залишилося тільки дві, при цьому одна з них – Бельгія – знаходиться на межі розколу за етнічною ознакою. В Європі, виключаючи Швейцарію, етнополітичні конфлікти не просто не зникли, а продовжують розвиватися.

З моменту здобуття незалежності всі країни Європи позиціонували себе як національні, а деякі – і як етнічно гомогенні. Так, влада Польської Народної Республіки стверджувала, що внаслідок кардинальних демографічних змін, які супроводжували Другу світову війну та післявоєнне врегулювання (втрата східних кресів, геноцид євреїв, депортація німців, політика реполонізації), у країні повністю вирішено національне питання. У період з 1946 по 1988 р. у польських переписах населення навіть не було питання про етнічну приналежність. Проте в останні десятиліття в регіоні спостерігається мобілізація субетнічних груп, які дедалі чіткіше й послідовніше заявляють про свою альтернативну (непольську, неукраїнську, нечеську тощо) ідентичність, причому чисельність таких груп неухильно зростає. Наприклад, кашуби та сілезці.

Тенденції альтернативного етнонаціонального будівництва вступають у суперечність не лише з політикою національної інтеграції, що здійснюється державами Центральної та Східної Європи, а й зі сформованим у регіоні ставленням до «націоналізму меншин», характерним як для влади, так і для суспільства. Як зазначає канадський політолог Вілл Кімліка, на рівні масової

свідомості претензії на культурну та етнічну специфіку сприймаються там як вияв нелояльності до держави загалом та створення територіальних автономій етнічних меншин – як несумісне з ідеєю стабільної та сильної держави. При цьому активізація субетнічних рухів продовжує маркуватися центральною владою як інспірований ззовні політичний проєкт, що загрожує сецесією.

Деякі автори кваліфікують те, що відбувається в Центральній та Східній Європі як етнічну дезінтеграцію, зумовлену емансипацією співтовариств, довгим часом репресій і позбавлення їх визнання. Інші пишуть про зміну традиційних моделей етноідентифікації і зростання популярності альтернативних групових ідентичностей як у приватному прояві політичної опозиційності, яка стала можливою завдяки лібералізації політичних режимів та інтеграції в ЄС.

Питання субетносів та їхнього місця й ролі в етнополітичному житті держав є актуальним не лише для політиків-практиків, але насамперед для науковців. У сучасній західній науці, яка зазнала сильного впливу постмодерністських концепцій етнічності з їх акцентом на суб'єктивних аспектах етнічної приналежності, не прийнято визначати різницю між етнічними спільнотами різного рівня. Уявлення про багатоступеневу, ієрархічну структуру етносу, що включає окремі складові частини, характерно в першу чергу для примордіалістських теорій [57, с. 245]. Серед можливих причин появи субетносів згадуються територіальне та політичне відокремлення частини етносу, залишки колишнього родоплемінного поділу, конфесійні відмінності, проживання в зоні постійного культурного контакту кількох етносів. Висловлюються припущення, деякі субетноси є рудиментами колись самостійних етносів, асимільованих другими.

Незважаючи на те, що термін «субетнос» використовується вже досить давно, його значення залишається досить розмитим. Як зазначає відомий етнолог Т. О. Сенюшкіна, «критерії виділення субетнічних груп залежать від історичних, політичних умов, і навіть наукових підходів» [55, с. 3].

Хоча в науковому дискурсі країн Центральної та Східної Європи термін «субетнос» теж є присутнім, при описі етнічної ієрархії домінуючим є поняття «етнографічна група», яке приблизно відповідає поняттю субетносу у вітчизняній традиції. Саме так трактує етнографічну групу польський етнолог Януш Камоцький [48, с. 242].

Слід зазначити, що у політичному дискурсі держав Центральної та Східної Європи концепція субетносу/етнографічної групи нерідко використовується для оскарження претензій відповідних угруповань на визнання.

Наприклад, на численні експертні висновки щодо обговорення питання про надання силезькій мові у Польщі статусу регіонального, посилаючись на культурну близькість силезців до поляків, більшість фахівців доводило, що вони є не етнічною меншістю, а лише етнографічною групою та їхньою мовою мають кваліфікуватися як діалект [4, с. 163].

Безперечно, що крах комунізму послужив потужним імпульсом до нового утворення локальних спільнот власної етнічності, активізації субетнічних рухів та зміни позиції щодо них із боку держави. Ідеологічна лакуна, що утворилася, досить швидко почала заповнюватися ідеями периферійного націоналізму. При цьому виявилася похитнута і унітарна модель етнічної політики, що насаджувалася раніше, будувалася на уявленні про практичну вирішеність у державах Центральної та Східної Європи «національного питання». У рамках комуністичних режимів різні субетнічні та етнографічні групи директивно приписувалися до титульної більшості та

будь-які спроби альтернативної національного будівництва жорстко припинялися. Іншими словами, субетнічним групам було відмовлено у праві виступати як центри етнічної/національної консолідації, вони зазнали цілеспрямованої інтеграції, зокрема у формі культурно-мовної асиміляції.

Традиційні локальні культури маркувалися як непрестижні, що сприяло їх маргіналізації та витісненню у сферу виключно домашнього вживання. Ілюстрацією може бути політика реполонізації щодо кашубів і силезців у ПНР та українізація русин у Північно-Східній Словаччині. За спогадами очевидців, дітям у школах Сілезії забороняли говорити рідною мовою, намагаючись прищепити їм літературну польську. Для них були розроблені спеціальні підручники, націлені на затвердження у регіоні етноцентричної (польської) орієнтації.

Процеси демократизації наклали свій відбиток на дискусії про статус не тільки традиційно визнаних державами Центральної та Східної Європи етнічних меншин, а й низки субетнічних груп, раніше позбавлених такого визнання, зокрема кашубів, силезців і русинів.

Як показує практика, субетнічні рухи тісно пов'язані із регіональними автономістськими рухами. З початку 1990-х років у країнах Центральної та Східної Європи стали виникати різноманітні організації та партії (наприклад, Moravane у Чехії, RAS у Польщі), що закликають до відновлення автономій. Саме ці сили найголосніше вимагають фіксації «нових» етнічних груп, вбачаючи в інституті регіональної автономії єдиний ефективний механізм захисту їхніх культурних прав. Проте в очах значної частини населення Центральної та Східної Європи політична автономія окремих регіонів міцно асоціюється із сепаратизмом [11, с. 23].

Страх перед перспективою сецесій відбивається на загальному ставленні до субетнічних рухів, будь-яка активність яких сприймається як

потенційна загроза стабільності та прояву нелояльності до держави. Настороженість викликають навіть ті субетнічні рухи, де ідеї регіональної автономії займають очевидно маргінальне становище. Як наслідок, лідерам цих рухів доводиться приділяти особливу увагу спростування підозр у сепаратизмі. Однак їх запевнення мають обмежений ефект, хоча часом і приносять свої плоди, дозволяючи добиватися певного закріплення мовних прав, збільшення фінансування культурного життя тощо.

Такий розвиток подій пояснювався поєднанням низки чинників. Насамперед йдеться про низький рівень урбанізації та індустріалізації територій проживання більшості груп, які пізніше стали іменуватися субетносами (що, зокрема, позначилося на числі національних агітаторів). Свою роль відіграли також значні міграційні хвилі, які докорінно змінювали етнічний баланс у регіонах. Не можна забувати і про транскордонність цих регіонів, де довгий час перетиналося і конкурувало кілька проектів національної ідентичності, а також щодо відносної культурної близькості етносів, що їх населяли. Зрештою, часом спостерігалася і свідомо орієнтація еліти спільноти на інтеграцію з етнічною більшістю (як у випадку кашубів).

Політичні та інтелектуальні еліти, які претендують на представництво інтересів субетнічних груп, докладають значних зусиль для вироблення контрдискурсу, який би дозволив їм зайняти міцні позиції в співпраці з державою. При цьому відсутність єдності серед цих еліт нерідко призводить до появи кількох конкуруючих контрдискурсів [24, с. 47].

Так було в сучасному русинському русі, в якому можна назвати щонайменше три ідеологічних течії. Прихильники першого наголошують на тісному зв'язку між русинською та українською культурою та орієнтуються на українську державу, будучи носіями двоїстої русинсько-української ідентичності. Прихильники другого розглядають русинів як особливий

східнослов'янський народ, який має одержати законодавче визнання у всіх державах проживання. Саме такої точки зору дотримується Всесвітня рада русинів. Між цими ідеологічними течіями йде запекла боротьба, яка знайшла інституційне вираження існування в ряді країн регіону окремих прорусинських та проукраїнських організацій, які активно критикують одне одного. Третя течія, яка вважає русинів частиною єдиного російського народу, посідає центральне місце. У цілому нині зазначений поділ відбиває розкол русинського співтовариства, що стався ще на початку ХХ ст.

Законодавчого визнання свого субетносу як самостійний народ домагаються і деякі кашубські активісти. У 2011 р. було створено об'єднання «Кашубська єдність» (КЄ), що наполягає на тому, що без такого визнання кашуби не матимуть доступу до ефективних механізмів розвитку та захисту своєї культурної ідентичності. Як стверджує лідер КЄ Артур Яблонський, кашубів необхідно визнати народом, щоб у майбутньому вони могли свідомо побудувати відповідну спільноту. Незважаючи на уявну нелогічність подібної заяви, вона свідчить про усвідомлення Яблонським різних вимірів національного буття: народ як юридичний статус; народ як група, що має культурну своєрідність і внутрішню солідарність; і, нарешті, народ як цілеспрямовано конструйоване елітами політичне співтовариство. При цьому, щоб уникнути звинувачень у сепаратизмі, Яблонський постійно наголошує, що апелює до «культурного націоналізму», тобто до політично вираженого почуття приналежності до конкретної культурної спільноти.

Іншої позиції дотримується Кашубсько-Поморське об'єднання (КПО) — головна кашубська організація, яка представляє співтовариство в регіональній та загальнодержавній політиці Польщі. Згідно з лідерами КПО, кашуби органічно поєднують у собі кашубську етнокультурну та загальнопольську політичну ідентичності. За оцінки Моніки Мазурек, така

установка говорить про орієнтацію КПО на «баварську» модель етнополітики (упор на подвійну ідентичність), тоді як КЄ віддає перевагу «каталонській» [43, с. 45].

Ідеологічні розбіжності щодо майбутнього кашубської спільноти знайшли відображення у дискусії, що розгорнулася на сторінках провідного кашубського видання *Pomerania*. Обґрунтовуючи свою точку зору, згідно з якою єдиним ефективним механізмом захисту кашубів є визнання їх окремим народом та законодавче наділення статусом етнічної меншини, Яблонський посилається на те, що кашуби виявилися обдуреними у своїх історичних очікуваннях та їхньою згодою на входження кашубських земель до складу Польщі обернулося нерівноправною участю у побудові держави разом із поляками, а цілеспрямованою асиміляцією.

Підхід об'єднання «Кашубська єдність» до проблеми національного будівництва багато в чому поділяють силезькі активісти, що групують навколо Товариства людей силезької національності, Гірськосилезької ради та партії «Рух за автономію Сілезії». Програми даних організацій включають вимоги офіційного визнання силезців окремим народом, надання силезькій мові статусу регіональної та відновлення автономії регіону.

На відміну від багатьох етнічних меншин Центральної та Східної Європи, спільноти русинів, кашубів і силезців, маючи специфічну самосвідомість і культуру, були позбавлені можливості самовизначення, а їх статус як невід'ємна частина іншого, в останніх двох випадках – титульного, народу примусово формувався і закріплювався за допомогою різноманітних дискурсивних механізмів. Практики опису цих угруповань, пов'язані з приписуванням їх до етнічної більшості, тривалий час дозволяли державам спрощувати політичний процес, виключаючи з нього активістів, які претендують на подання груп.

У сучасній Європі одним з осередків спалахів етнонаціональних конфліктів є королівство Іспанія, а саме три його автономії – Країна Басків, Каталонія та Галісія. В королівстві історично було сформовано чотири корінні етнічні спільноти: іспанці, каталонці, галісійці та баски. Саме Каталонія, Галісія та Країна Басків, маючи етнічні риси, територію, традиції та стародавню культуру, національну мову, не ідентифікують себе як іспанці та упродовж століть наполягали на відстоюванні прав своїх територій. Сучасні вимоги цих етнічних меншин варіюють від надання прав широкої автономії до повної політичної незалежності з відокремленням від території Іспанії.

На рубежі XX - XXI століть 71% жителів країни склали іспанці, 18% - каталонці, 8% - галісійці і 2,4% - баски. Саме останні, маючи, як і іспанці, свої етнічні риси, національну мову, територію, традиції та стародавню культуру, упродовж століть наполягали на відстоюванні прав своїх територій. Довгий час вони мали свої окремі королівства чи автономні права (так звані «фуерос») у складі Іспанії. Однак із приходом до влади генерала Франсиско Франко у 1939 році в результаті перемоги в громадянській війні (1936-1939) Іспанія адміністративно та політично стала надмірно централізованою державою. Інститути парламентаризму були ліквідовані, жодних «фуерос» етнічні території-регіони не отримали. Баскам, каталонцям, галісійцям заборонялося розмовляти рідними мовами, гальмувався розвиток їх етнонаціональних культур.

Це зумовлювало приховану неприязнь жителів насамперед Країни Басків (як найбільш свідомих своєї неіспанської ідентичності) до центра франкістського авторитаризму з кінця 1960-х років, часу, коли режим Франко зазнав економічної та політичної лібералізації, невирішені етнонаціональні питання поступово почали виходити на перший план. Справа в тому, що за

франкістського авторитаризму, Іспанія була поділена на 50 територіальних утворень — провінцій, які очолювалися цивільними губернаторами, що призначалися особисто генералом Франко.

Формування єдиної іспанської нації відбувалось від початку Реконквісти (VIII ст.), але найінтенсивніше — після її завершення і об'єднання усіх історичних провінцій країни під єдиною владою кастильської монархії після 1492 року. Основними етнічними групами сучасної Іспанії є каталонці (15,6%), андалусійці (15,6%), кастильці (11,1%), валенсійці (9,7%), галісійці (7,4%), баски (5,6).

Відзначимо, що станом на 1 січня 2010 року населення Іспанії було приблизно 46.95 млн осіб (на 1 січня 2009 року ця цифра складала 46.74 млн осіб). З них 41,2 млн осіб є громадянами Іспанії, а 5,7 млн осіб — іноземцями (12,2% від усієї кількості населення). Густота населення складає 91,13 осіб/км², що менше порівняно з іншими західноєвропейськими країнами [68].^[N12]

Гострота «національного питання» визначається наполегливою боротьбою пригноблених націй за свою національну рівноправність, збереження та розвиток своєї культурної і мовної самобутності, політичну національно-територіальну автономію в межах зазначених етнічних ареалів.

Завжди вироблення і затвердження автономного статуту Країни Басків відбувалося з великими труднощами. Найбільш важливим фактором, що вплинув на рівень етнічного ризику в Іспанії, став історичний фактор, який знайшов своє вираження в несприятливих для басків наслідки громадянської війни в Іспанії 1936-1939 років. Для басків, на перших порах отримали автономний статут в 1936 році, громадянська війна закінчилася поразкою і крахом усіх надій на незалежність найближчим часом. До влади в Іспанії прийшов уряд генерала Франко,

який проводив політику крайньої централізації, асиміляції та політичних репресій. У цих умовах відбувався різкий підйом регіональних і сепаратистських настроїв, що в першу чергу відноситься до басків. Країна басків втратила свій статут автономії через активного опору франкістському режиму під час громадянської війни. Саме баскські провінції Біскайя і Гіпускоа піддалися найжорстокішим репресіям (арешти, тортури, розстріли), саме там проводилася політика викорінення баскської мови і культури. У Країні басків, втім, як і в Каталонії і Галісії, було заборонено навчання на національних мовах навіть у початковій школі. Газети, радіопрограми і телепередачі виходили тільки іспанською мовою. Франкістський режим, жорстоко придушувати всі спроби самовизначення басків, став для них втіленням дискримінації, проти якої баскські націоналісти боролися якими засобами, включаючи і терор.

Варто згадати, що внутрішня міжрегіональна асиметрія тривалий час існувала в Іспанії і продовжує існувати в даний час. Ця проблема впродовж півтора століття не знаходила задовільного рішення в тому числі й через відсутність у правлячої політичної еліти скільки-небудь ясної концепції національно-територіального облаштування країни. Можна з достатньою впевненістю припускати, що форма державного устрою Іспанії у разі визнання незалежності Країни Басків буде на першому етапі свого функціонування неминуче страждати елементами асиметрії (політичної, соціально-економічної, культурної) якщо не де-юре, то де-факто.

Конфлікт у Північній Ірландії в історіографії часто називають Ольстерським за однойменною назвою однієї з провінцій о. Ірландія, котрі оформилися в епоху гельського правління. Своїми витокami цей конфлікт сягає XII ст., коли англо-нормандські завойовники вперше висадилися на території острова. За твердженням К. Горбатюк, це була перша англійська

колонія, захоплення якої розтягнулося на п'ять століть, в результаті якого разом з Ірландією Англія отримала міжнаціональний і міжконфесійний конфлікт, сепаратистські угруповання і тероризм.

Колонізація Ірландії супроводжувалася насадженням чужої ірландцям релігії та зміною етнічного складу острова. Реформація в Англії як релігійна боротьба проти католицької церкви і папської влади напряду стосувалася Ірландії, позаяк використовувалася англійським монархом для подальшого підкорення острова. В такий спосіб в Ірландії на цілі століття були закладені підвалини релігійного, етноконфесійного конфлікту за участю двох церков: офіційної протестантської англіканської та неофіційної католицької, яка зазнавала переслідування з боку англійської влади, однак визнавалася і сповідувалася більшістю населення Ірландії.

Також Англія активно проводила політику зміни етнічного складу Ірландії і найбільших успіхів у цьому досягла саме в провінції Ольстер, заохочуючи переселення населення до Ірландії з Англії та Шотландії. Ірландці-католики відповідали на таку недемократичну з сучасної точки зору колонізаторську етнополітику масовими повстаннями.

Перші спроби формування демократичної Ірландської республіки, натхненної прикладами Французької революції та Американської війни за незалежність, були здійсненні наприкінці XVIII ст. товариством «Об'єднані ірландці», які спочатку вимагали реформування державного устрою. Протягом XIX ст. ірландці неодноразово вдавалися до різноманітних спроб підвищення статусу – від розширення самоуправління (автономії) під час реформування Сполученого Королівства до здобуття незалежності та створення власної держави. Південна Ірландія отримала незалежність від Великої Британії у статусі британського домініону, за винятком шести північно-східних графств Ольстера (Північної Ірландії), яка залишилася у

складі Сполученого Королівства. Цей територіальний розподіл став причиною ескалації Ольстерського конфлікту в ХХ ст. Хоч ірландці й визнаний народ і має свою державу, через національну політику Англії залишається розділеним.^[13]

Отже, у сучасних державах Європейського Союзу етнонаціональне питання не втрачає своєї гостроти. Більше того, питання «невизнаних народів» набуває нового звучання на сучасному етапі. Субетнічні групи дедалі голосніше заявляють про свої етнонаціональні права, що, на нашу думку, засвідчує невідповідність історичного розвитку етнічних спільнот. Триваюча дискусія щодо статусу тих чи інших спільнот, наприклад, басків, відкриває нові можливості для діяльності різних політичних акторів.

2.3. Етносепаратистський тероризм в Західній Європі

Феномен сепаратизму та пов'язані з ним автономістські й сепаратистські рухи та партії в Європі є результатом історичних процесів і постійним викликом для урядів національних держав та інституцій Європейського Союзу. Європейський тероризм розвивався за двома головними напрямками – ультралівий та сепаратистський («національно-визвольний»). Однак з розпадом соціалістичної системи загроза від революційного лівого тероризму, помітно знизилася, а націоналістичний, як і раніше, становить загрозу європейській безпеці.

Проблема тероризму на початку ХХІ століття залишається актуальним напрямом у наукових дослідженнях у різних галузях знань. Цьому, на нашу думку, сприяє сучасна війна Росії проти України, де перша здійснює відверто терористичну політику, що спонукає до перегляду традиційних підходів до розуміння сутності тероризму як явища. Однак і до подій 2022 року виробити

єдиний підхід до визначення поняття тероризм так і не вдалося. У науковій літературі існує понад 200 визначень тероризму як соціального явища і їхня кількість продовжує зростати.

На території західноєвропейських держав зберігаються три джерела сепаратизму – баскська в Іспанії, ольстерська у Великобританії та Корсиканська у Франції.

Витоки західноєвропейського сепаратизму мають глибоке коріння, проте його сплеск стався після Другої світової війни і пов'язано це, в першу чергу, з антиколоніальною боротьбою. Слід зазначити, що це терористичні рухи національного характеру починаються із вимог проголошення незалежності певної території чи її передачі іншій державі. Боротьба за територію та підвищення статусу своєї спільності (автономія, федералізм, незалежна держава) є найбільш довгостроковим фактором терористичного насильства, які ускладнюють пошук компромісів сторонами конфлікту [62, с. 196].

Прикладом вияву етнічного тероризму є діяльність таємної терористичної організації ЕТА у Басконії – однієї з автономних областей Іспанії. Повна назва організації «Еускаді Та Аскатасуна» перекладається з баскської мови як «Країна Басків та Свобода». Ідеологічною основою ЕТА став баскський націоналізм, формування якого пов'язане з особливостями баскських земель. Баски – народ, який має унікальну мову та культуру, упродовж століть намагався досягти незалежності або звести залежність від інших держав до мінімуму. Відносини баскських провінцій з Мадридом історично будувалися на основі фуеросу, що гарантувало баскам права та привілеї, давало їм можливість самоврядування.

Починаючи з ХІХ століття, спостерігається поступове скасування фуерос. Індустріалізація сприяла докорінній зміні традиційного укладу

життя, що призвело до страху певної частини баскського соціуму втрати своєї культурно-мовної ідентичності. Численні групи населення, незадоволені індустріалізацією та її наслідками, склали масову основу для традиціоналістського баскського націоналізму, що швидко набув радикальної форми.

Основоположником баскського радикалізму є Сабіно Арана (1865-1903). Ідеологічну основу його спадщини становить постулат про «баскську винятковість», який поєднується з расизмом, релігійним фанатизмом, вимогою збереження патріархальних традицій та мови баскського народу, популістськими ідеями соціальної справедливості. Досягнення національного звільнення, за твердженням Арани, – «абсолютний пріоритет», якому підпорядковуються й інші завдання, включаючи класову боротьбу [63].

Ідеологічні прихильники Арани у 1895 р. об'єдналися у Баскську націоналістичну партію (БНП), яка на початку ХХ ст. перетворилася у провідну націоналістичну силу.

Франкістське керівництво, яке прийшло до влади внаслідок перемоги у громадянській війні 1936-1939 рр.^[N14], знищило автономію країни Басків, а самі баски переслідували, оскільки противників Франко –республіканців. Керівництво країни здійснювало насильницьку асиміляцію баскського населення, намагалося викоринити баскську мову та культуру. Близько 100–150 тисяч басків, щоб уникнути репресій та насильства, емігрували із країни. Як зазначає С.М. Хенкін, населенню заборонялося називати баскськими іменами своїх дітей, співати баскські пісні, вивішувати «інкуррінью» – баскський прапор [61, с 81.^[N15]

Саме дискримінація національних меншин, що здійснювалася диктаторським режимом, спровокувала створення у 1959 р. сепаратистської

організації ЕТА. У роки громадянської війни керівництво БНП змушене було емігрувати із країни. Націоналістичний рух очолило молоде покоління басків, яке виступало за використання радикальних форм боротьби із франкізмом. Основною метою організації проголошувалося створення незалежної держави на територіях, населених етнічними басками.

На початку своєї боротьби з диктаторським режимом ЕТА набула широкої популярності не тільки в Іспанії, а й у всьому світі. Вона здобула підтримку навіть серед тих верств населення, які не були прихильниками насильства та не виступали за відокремлення Країни Басків від Іспанії. Вони розглядали ЕТА як силу, здатну підірвати диктатуру франкізму. Однак після смерті генерала Франка та початку демократизації країни, збройне протистояння баскських радикалів посилювалося. Вони вимагали від іспанського уряду визнання прав басків на самовизначення та територіальну цілісність ЕТА [6, с. 123].

З антифашистської визвольної організації ЕТА перетворилася на екстремістську та терористичну. Організатори ЕТА змінили ідеологічні постулати та об'єкти насильства. До потерпілих і постраждалих від діяльності ЕТА слід додати: цілі сім'ї, змушені залишити Країну Басків; підприємців та торговців, з яких стягується «революційний податок»; безліч політиків, журналістів, суддів, професорів, яким терористи загрожують розправою. Отже, ЕТА, яка позиціонувала себе як захисниця інтересів трудящих верств населення, насправді перетворилася на джерело насильства, пограбування та дестабілізації політичної ситуації в країні.

Розглядаючи еволюцію баскського націоналізму в сепаратизм та тероризм, слід навести слова професора А.А. Орлова, який вказує на дві сторони націоналізму: позитивну та негативну. У статті «Історична основа тероризму в Іспанії», автор зазначає, що «цілком неправильно розглядати

націоналізм суто негативним феноменом. До певної межі, коли мова йдеться про збереження мови, культури, історичної спадщини, традицій та засад життя народу ... – це позитивне і абсолютно природне явище. Але, перейшовши певну грань, націоналізм стає руйнівним, вкрай небезпечним для багатонаціональної держави».

Етнополітичний конфлікт у Країні Басків представляв проблему не тільки для Іспанії, але й для Західної Європи в цілому. Уряд Іспанії, усвідомлюючи наявність серйозних етнополітичних конфліктів на території країни, один з яких і став живильним середовищем для тероризму, почав здійснювати послідовні кроки з обліку спеціальних інтересів національних меншин країни. У 1978 р. була прийнята нова Конституція, в якій Іспанія була проголошена «Державою автономій». Політика протидії Баскському тероризму велася за такими основними напрямками:

- надання автономії Країні Басків;
- опора на помірні націоналістичні сили в даному регіоні;
- спроби налагодити переговорний процес із лідерами ЕТА;
- консолідація іспанського суспільства з питання про неприпустимість використання тероризму як засобу досягнення політичних цілей;
- прагнення при проведенні жорсткої силової політики по відношенню до ЕТА не виходити за рамки існуючого в країні правового простору [63].

Слід також відзначити позитивний досвід іспанського уряду у формуванні правової основи боротьби з тероризмом. Так, було реформовано Закон про політичні партії, який дозволив позбавляти легального статусу партії, так чи інакше пов'язані із терористичними організаціями. Було внесено зміни до Кримінального кодексу, які розширили юридичне розуміння

тероризму, посилили покарання терористам і прирівняли участь у вуличних заворушеннях до кримінальних злочинів.

Водночас баскські терористи продовжують дестабілізувати ситуацію у країні.

Керівництво ЕТА у 2010 р. ухвалило рішення «не здійснювати збройні напади» в рамках боротьби за незалежність Країни Басків, а 20 жовтня 2011 р. було оголошено про «остаточне припинення збройної діяльності». Представники ЕТА стверджували, що мають намір домагатися незалежності від Іспанії мирними та демократичними способами. Проте за 50-річну історію свого існування ЕТА 12 разів оголошувала про перемир'я, після чого знову поверталася до терористичної діяльності [65, с. 58].

Пояснити баскський тероризм лише етнічними проблемами сучасних умов неможливо. Сьогоднішня Басконія – це один із найбільш процвітаючих регіонів Іспанії, де доходи на душу населення приблизно вдвічі вищі, ніж у середньому по країні. У регіоні функціонує власна система освіти, баскська мова, поряд з іспанською та кастильською, має статус офіційної. За даними Національного інституту статистики Іспанії, Країна Басків посідає перше місце серед іспанських регіонів за кількістю молодих людей, які отримали в 90-ті роки вищу освіту – 65,8%, при середньому показнику країни – 43%. Область управляється власним парламентом та урядом, має свою поліцію.

Додайте про референдум про незалежність Каталонії одне-два речення

Таким чином, переважна більшість скарг баскських сепаратистів, на дискримінацію меншин, що ними даються не мають під собою жодних підстав. Суспільно-політична практика показує, що націонал-сепаратистський тероризм немає нічого спільного з відстоюванням національної гідності і тим більше порятунком власної нації.

Ще одним осередком сепаратизму є Північна Ірландія. Північноірландський конфлікт також сягає своїм корінням глибини століть. Англійська Колонізація Ірландії почалася ще в 12 столітті і розтяглася на кілька століть. У часи Реформації англійське керівництво, з метою зміни демографічного та конфесійного складу, організувало заселення острова шотландцями-протестантами, надавши їм широкі привілеї. Це викликало масове невдоволення з боку ірландського населення, яке дотримувалося католицизму. Наростання міжетнічних протиріч спровокувало в другій половині XVI ст. в Ірландії ряд збройних повстань, які були жорстко придушені англійськими військами.

Посилення економічного гніту з боку Великобританії, етноконфесійними протиріччями, що посилювалося, створювало ґрунт для народного гніву та кровопролитних повстань, що прокотилися в 1798, 1803, 1848, 1867 років. Непродумана аграрна політика призвела до «Великого голоду» 1845-1852 рр., під час якого загинуло близько одного млн осіб. Ці події стали каталізатором створення масового національно-політичного руху, зростання ірландського екстремізму та тероризму. У 1913 р. в Ірландії було створено групу Oglagh-na-Eireann (Ірландські добровольці), яка була перейменована на Ірландську республіканську армію – бойову організацію, прикриттям якої стала партія Sinn Fein (Ми разом) [22, с. 170].

Основним інструментом досягнення мети ІРА став терор проти державних службовців британської корони та тих, хто розглядався як її місцеві колабораціоністи. Апогеєм діяльності ІРА на першому етапі її історії стало знамените та криваве «Великодне повстання» 1916 р. Британський уряд спробував пом'якшити ситуацію введенням у 1920 р. Акту про уряд Ірландії. За умовами цього закону в Ірландії мають бути створені два парламенти: один для управління шістьма графствами зі значним відсотком протестантського

населення (відомих під загальним найменуванням Ольстер), інший – контролю над рештою острова (26 графств).

Ідеологами ірландського націоналізму це було сприйнято як «неповна перемога», що сприяло консервації проблеми, збереження перманентної напруженості та насильства.

В.В. Дівак зазначає, що «на відміну від баскського сепаратизму, Ольстерський конфлікт був посилений ще й релігійним фактором, а саме, протистоянням північноірландських католиків та ольстерських протестантів. Згідно зі статистичними даними, приблизно 3/5 населення Північної Ірландії протестанти, а 2/5 – католики» [19].

Встановлення у Північній Ірландії Юніоністського режиму сприяло закріпленню політичного та економічного домінування протестантів. Економічне, політичне та релігійне гноблення у другій половині 1960-х років спровокувало активізацію сепаратистських сил. Приводом для ескалації подій став розгін демонстрації північноірландських католиків. З цього часу і до кінця 1990-х років. від рук північноірландських націоналістів загинуло понад 3 500 осіб.

За даними англійського дослідника Т. Кугана, з 1971 по 1979 р. у Белфасті пролунали 6143 вибухи. Таким чином, міжконфесійні розбіжності протестантської та католицької громади в Ольстері значно ускладнили північноірландський етнополітичний конфлікт [21, с. 56].

Реакція британського уряду на ескалацію подій Ольстер була дуже жорсткою. У короткий термін було посилено угруповання військ в Ольстері, введено режим прямого правління Лондона, значно розширено повноваження поліції та спецслужб, запроваджено тимчасову практику обмеження цивільних прав, затримання без суду на тривалі терміни, та застосування

позасудових убивств щодо виявлених бойовиків, які становлять явну небезпеку.

Вжитими заходами до середини 1970-х років вдалося знешкодити керівний ешелон ІРА. Однак це не лише не розрядило, а навпаки, ускладнило ситуацію. Організація змінила тактику. Ірландські терористи воліли діяти у складі невеликих ізольованих конспіративних ланок чисельністю не більше 4-5 людей. Бойовий склад почав поповнюватись 15-16-річними сиротами, що сприяло ще більшій радикалізації *Provos*, зростанню рішучості та жорстокості в оперативній практиці. Армія бойовиків була добре озброєна та мала значні фінансові кошти. За повідомленням британських експертів, на потреби ІРА щорічно надходило від 9 до 16 млн дол. Фінансовим джерелом був як легальний бізнес, так і добровільні пожертвування осіб, що співчують її діяльності, електронні ігри, озброєні пограбування, контрабанда, шахрайство, відео- та аудіопіратство, ухилення від податків та махінації зі страхуванням.

За період із 1980 по 1993 рік угрупованням було здійснено 120 терактів та операцій на території Британії, та ще 53 – в інших регіонах світу – від США до Заїру.

У самому Ольстері ІРА комбінувала активну політичну і інформаційно-пропагандистську роботу (*hearts & minds policy* – «війна за серця та уми») з партизанськими операціями низької інтенсивності.

Особливо напруженою залишалася ситуація у південному графстві Амарах. Насильство, реалізоване ІРА, спровокувало зустрічну діяльність з сторони радикальної частини протестантської громади. Замкнений цикл терору та контртерору, зростаючий список жертв, вимагали від офіційної влади нових підходів у вирішенні ірландської проблеми.

Практичний досвід Великобританії щодо врегулювання Ольстерського конфлікту має міжнародне значення і може бути корисним для країн, де існують міжетнічні та міжконфесійні проблеми. Необхідно зазначити, що урядова політика еволюціонувала від радикального курсу, що відрізняється непримиренною позицією до бойовиків та схильністю до силових рішень, до помірною, який виступає за досягнення компромісу [15, с. 17].

Лідер консерваторів М. Тетчер проводила жорсткий безкомпромісний курс і була переконана у силовому варіанті подолання кризи. Проте ескалація конфлікту та активізація терористичної діяльності ІРА, сприяла зміні урядової стратегії.

Перемога лейбористів на чолі з Т. Блером на виборах 1997 року дозволила розпочати реалізацію передвиборчої обіцянки – врегулювати Ольстерську кризу мирним шляхом.

Кабінет Т. Блера з метою вироблення компромісного рішення проводив серію переговорів з ірландським урядом, політичними партіями та рухами. Позиція лейбористів знайшла розуміння в ірландського прем'єр-міністра Б. Ахерна. Результатом тривалих переговорів стало підписання 10 квітня 1998 року угоди, яка увійшла в історію як «Угода пристрасної п'ятниці».

У травні 1998 р. ця Угода була винесена на референдум, за нього проголосували 94,4% мешканців Ірландської Республіки та 71% у Північній Ірландії. Прийняття та реалізація угоди сприяло завершенню «гарячої» стадії конфлікту.

Однак практична реалізація угоди про врегулювання не призвела до бажаних результатів. Як і у багатьох інших випадках це пов'язано з політичними амбіціями лідерів. Найбільш непримиренні бойовики розпущеної структури ІРА заявили про створення нових груп – «Справжньої ІРА», «ІРА Продовження» та інших.

Вибух 15 серпня 1998 р. у супермаркеті м. Омах, який убив 25 людей показав, наскільки неміцний світ в Ольстері і наскільки далека перспектива остаточного вирішення проблеми. Учасники процесу мирного врегулювання конфлікту однозначно засудили жорстокість терористів.

М. Макгіннесс, головний переговорник від Шинн Фейн висловив своє ставлення до теракту такими словами: «Цей жахливий акт було проведено супротивниками мирного процесу. Він призначений для того, щоб зірвати процес, і кожен має працювати, щоб забезпечити продовження мирного процесу» [63].

Головною ж проблемою, з якою зіткнулися учасники мирного врегулювання, постало питання про роззброєння терористичних угруповань, насамперед ІРА та інших екстремістських організацій. З метою тиску на бойовиків британський уряд залучав міжнародних посередників, а саме Незалежну Комісію з роззброєння, створену під егідою ООН, організацію американських ірландців «Норейд», Інститут спеціального представника президента США у Північній Ірландії.

Велику роль у цьому процесі відіграла і «Шинн Фейн», для якої роззброєння ІРА було умовою допуску до участі у формуванні Асамблеї. В результаті такої політики у 2005 р. м. ІРА та ряд лоялістських формувань роблять ключові заяви про згоду на повне та відкрите роззброєння. Незабаром після рішення питання про роззброєння ІРА, було відновлено роботу в Асамблеї.

У жовтні 2006 р. відбувся новий раунд переговорів зацікавлених сторін. У 2007 р. на території Північної Ірландії завершився процес політичної деволюції – передачі (делегування) центральними урядовими органами (Вестмінстером) частини своїх повноважень органам влади адміністративно-територіальних одиниць. Були проведено вибори до

головного представницького органу провінції – Асамблею. Стабілізація політичної ситуації призвела до пом'якшення суспільних настроїв, зростання толерантності, розширення контактів між громадами. Досвід показує, що звернення до національного почуття людей використовується терористичними структурами та їх лідерами як тактичний прийом для приховування своїх істинних цілей, у тому числі приходу неконституційним шляхом до влади.

На сьогодні, ситуація і справді є пом'якшеною у плані суспільних настроїв, але при цьому, можна помітити, що у найбільших місцях Північної Ірландії досі є тенденція щодо відмови від демонтажу спеціальних бар'єрів (стін, які розділяли католицькі райони від протестанських). Але відомо, що дане пом'якшення суспільних настроїв не спонукає до нових конфліктів у двох етнорелігійних груп.

Отже, одним із інструментів досягнення реалізації права на національну самовизначеність став тероризм, який був активно використаний басками в Іспанії та ірландцями у Великій Британії. Терористична діяльність ЕТА в Іспанії та ІРА у Великобританії продемонструвала неприйнятність тероризму як форми політичної боротьби, що в кінцевому підсумку призвело до втрати підтримки даними організаціями серед широких верств населення.

Висновки до розділу 2

Баланс між правом на культурну відмінність та політичну єдність – проблема не тільки сучасної Європи, а й усіх сучасних держав, етнокультурна мозаїчність яких сьогодні значно посилюється міграційними процесами. Тому досвід європейської етнополітики особливо важливий для України через нашу цивілізаційну близькість і подібність етнополітичних реалій. Вважаємо,

що критичне врахування як позитивного, так і негативного європейського досвіду сприятиме регіональній практиці регулювання міграційних процесів; в організації роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства з управління міжетнічними відносинами та підтримці етнобезпеки.

Включення спільнот, що тривалий час описувалися як етнографічні групи, у боротьбу за підвищення власного соціального та правового статусу висвітлює кілька ключових моментів сучасного етнополітичного процесу. По-перше, ідеал етнічно-гомогенності як основи стабільності національної держави демонструє свою нежиттєздатність, відмираючи разом з авторитарними порядками. По-друге, початок демократичного транзиту може супроводжуватися несподіваною активізацією меншин, які потребують розширення своїх прав. Це стосується насамперед етнокультурних меншин, думку яких стає дедалі складніше ігнорувати. Традиційні висновки вчених, які слабо враховують суб'єктивну самооцінку членів подібних груп, які втрачають релевантність на зміну політичним рішенням, приходять діалог і пошуки консенсусу. Це водночас виклик для демократії, і перевірку успішності її консолідації.

Терористи під гаслом проголошення незалежності, переслідують свої корисливі інтереси, що йдуть у розріз з інтересами переважної частини населення. Досвід західноєвропейських країн показує, що боротьба з тероризмом потребує консолідації сил усередині країни, формування у суспільній свідомості неприйнятності використання насильства як методу політичної боротьби. В свою чергу політична влада має виробити ефективну контртерористичну політику, яка не суперечить правовим та моральним нормам демократичної держави. Загалом необхідно зазначити, що урядам Іспанії та Великобританії вдалося досягти помітних успіхів у справі

врегулювання етнічних проблем, водночас націоналістичний тероризм продовжує залишатися серйозною загрозою для Західної Європи.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПИ

3.1. Сучасні інструменти управління етнополітичними конфліктами

Невід'ємною складовою процесу глобалізації є суперечність між домінуючою за своїм впливом тенденцією до інтернаціоналізації та інтеграції в житті світової спільноти, з одного боку, та зростанням етнічних та національних конфліктів як прояву тенденції до диференціації, що зачіпає ціннісні підстави ідентичностей, з іншого. Ця суперечність знаходить свій прояв у різних країнах незалежно від рівня їх соціально-економічного та політичного розвитку.

Зростання етнополітичних протиріч та конфліктів відзначено сьогодні практично у всіх регіонах світу. Країни Європи, Південно-Східної Азії, Північна Америка, Росія, країни інших регіонів не є в цьому значенні винятком.

Прояви етнополітичних протиріч тією чи іншою мірою зустрічаються в Європі на Балканах та інших регіонах Східної та Південної Європи, у Франції (Бретань та Корсика), у Бельгії (Фландрія та Валлонія), в Італії (Сардинія та Південний Тіроль), у Великій Британії (Шотландія та Північна Ірландія), в Іспанії (Каталонія та Країна Басків). І це – лише неповний перелік європейських країн, у яких етнополітичні суперечності та конфлікти створюють у країнах об'єднаної Європи ризики розширення процесів децентралізації та регіоналізації [59, с. 45].

У разі глобалізації виникає потреба у дослідженні етнополітичних конфліктів. Дане суспільне явище має глибоке політичне, історичне та

демографічне коріння, яке досі становить велику загрозу для сталого соціально-економічного розвитку країни. Внаслідок вище сказаного, управління етнополітичними процесами та регулювання міжетнічних конфліктів є пріоритетними напрямками у забезпеченні національної безпеки країн Європейського Союзу.

Під покровом нинішньої демонстративної лояльності лідерів національних меншин можуть накопичуватись політичні сили для майбутніх етнополітичних вибухів.

Тимчасове перемир'я може бути порушене, тому так важливо органам державної влади розробляти нові інструменти з управління етнополітичними процесами, враховуючи процес діджиталізації. При цьому необхідно більше приділяти уваги не регулюванню, а саме вмінню керувати етнополітичними конфліктами.

К. Томас і Р. Кілменн запропонували п'ять основних найбільш прийнятних стратегій поведінки у спільній конфліктній ситуації: співпраця, суперництво, уникнення, пристосування, компроміс, проте регулювання етнополітичних конфліктів меншою мірою пов'язане з такими процесами, як переговори, які спрямовані на припинення конфлікту, і переважно – зі структурами з усталеними політичними, правовими та соціально-економічними системами, а також з різними політиками, пов'язаними з ними. Тому основна ідея полягає в тому, щоб спрямовувати чи вирішувати конфлікти за допомогою макрополітичних стратегій, тобто інституційних механізмів, правил, механізмів та процедур, іноді допускаючи використання сили [25, с. 38].

А.В. Манойло вважає, що управління конфліктами та їх регулювання є варіантами дій щодо ослаблення ситуацій напруги або їх запобігання.

Спираючись на неоінституціональний підхід у сфері регулювання конфліктів, доцільним є створення особливої системи, яка б враховувала інтереси всіх сторін міжетнічної взаємодії у процесі вироблення важливих політичних рішень. Для цього треба розуміти, що норми плюралізму та толерантності зумовлюють усвідомлення необхідності пошуку компромісів та надання поступок для задоволення бажань територіально концентрованих народів, які хотіли б мати свій колективний статус. За дотримання інтересів етнічних меншин є ймовірність того, що вони не влаштовуватимуть революцій, що виключить необхідність застосування державою силових методів регулювання міжнаціональних проблем та забезпечить можливість застосування мирних інструментів взаємодії.

У рамках цього підходу найбільш прийнятним методом усунення та попередження міжетнічних ситуацій напруги є консенсусний, оскільки він передбачає дотримання нормативно-правових норм і може бути виражений в інтеграції, сецесії, автономізації, арбітруванні, консоціації та федералізації.

Ненасильницьке управління політичними конфліктами можливе лише в плюралістичних режимах, за авторитаризму вони також керовані, але за рахунок прямого чи прихованого насильства з боку чинної влади, яка робить даний процес виключно маніпулятивним, а іноді приховує різні політичні протиборства від широкого загалу населення [54, с. 13].

Органи державної влади зазвичай не формують окремі спеціалізовані інститути з управління етнополітичними конфліктами. По суті, такі структури виникають стихійно у фазі безпосередньої ескалації конфлікту, коли є велика загроза застосування насильства однією чи обома сторонами. В даному випадку інструментами взаємодії виступають мирні переговори з лідерами, погоджувальні комісії, а також робота груп посередників.

Важливо, щоб інструменти управління та попередження етнополітичних конфліктів передбачали одержання зворотного зв'язку, були орієнтовані на раціональне організаційне управління, в ході якого враховується думка громадян та проводиться аналіз причин виникаючих ситуацій соціальної напруги між етносами. Щодо цього цифрові технології надають державі широкі можливості: з їх допомогою здійснюється швидке реагування на конфліктні ситуації міжетнічної етіології; збір та обробка великих обсягів інформації; проведення соціологічних опитувань, спрямованих на виявлення можливих проблем у суспільстві та прийняття своєчасних заходів щодо їх усунення.

Таким чином, процес цифровізації сприяє високій адаптивності та гнучкості органів державної влади у галузі адресного вирішення етнічних конфліктів на ранній стадії, коли ще не дійшло до серйозних політичних розбіжностей.

Слід зазначити, що процес управління етнополітичними конфліктами забезпечується як формальними, і неформальними громадськими інститутами. Регулярна діяльність з інституціоналізації конфліктів та загальних проблем політичного управління належить до компетенції парламентських та федеративних рівнів влади, органів регіонального та місцевого самоврядування – формальних інститутів.

Етнополітичні конфлікти мають складну структуру, тому дана діяльність передбачає велика кількість представників, які репрезентують інтереси різних громадських груп європейського соціуму: міжнародні представництва та об'єднання, політичні партії, органи влади на всіх рівнях управління, бізнес-структури, некомерційні організації [11, с. 43].

Органи центральної влади задають загальний напрямок діяльності, далі регіональні та місцеві структури на його основі розробляють власні заходи

щодо регулювання етнополітичних конфліктів та реалізації профілактичних дій. Інституціоналізація займається забезпеченням зразків взаємодії, застосовуваних регулярно, незалежно від конкретного складу учасників, куди орієнтуються суб'єкти конфлікту.

Крім формальних інститутів управління конфліктними ситуаціями, у суспільстві існують неформальні інститути, які допомагають вирішувати спірні ситуації та використовують для цього нетривіальні методи. Серед них слід назвати доповнюючі, акомодативні, конкурентні та заміщувальні структури. Особливого значення мають саме доповнюючі неформальні інститути, тому що вони можуть безпосередньо взаємодіяти з органами центральної влади і як правило, створюють сприятливі умови для формування толерантності етносів один до одного. Це один із найефективніших інструментів управління етнополітичними конфліктами, оскільки він посилює дії формальних. Однак для створення неформальних міцних інститутів потрібний довгий час, що не дозволяє досить широко використовувати їх можливості.

Залучення цифрових технологій до процесу регулювання міжетнічних протиріч у суспільстві дозволяє досягти мирного вирішення ситуацій протистояння шляхом маніпуляції свідомістю величезних мас людей, нівелювати гостроту національної самосвідомості за рахунок акцентування громадян на культурних та традиційних аспектах своєрідності етнічних меншин.

Однак не завжди роль цифровізації у забезпеченні етнополітичної рівноваги у суспільстві можна оцінити як позитивну. ЮНЕСКО останнім часом подвоїла свої зусилля щодо забезпечення свободи вираження думок етнічними групами, доступу їх до інформації та інклюзивного цифрового розвитку в усьому світі. Це безпосередньо позначається на рівні національної

безпеки європейських країн і не лише надає можливості для створення нових інструментів із профілактики міжетнічних розбіжностей, а й провокує виникнення додаткових загроз, особливо у сфері тероризму [33, с. 219].

На перший погляд, зв'язок між етнічною самосвідомістю та комунікаційними цифровими технологіями не видається очевидним. Однак при найближчому розгляді стає ясно, що питання національної ідентичності окремих людей і цілих етносів перебувають у прямої залежності від застосування до цих груп населення особливих методів впливу, які стали можливими лише з поширенням цифровізації в глобальному масштабі. При цьому інтеграційний чи деструктивний ефект цього впливу визначається цілями застосування до них цифрових інструментів корекції соціополітичних конфліктів.

Тому, найбільш дієвими інструментами сьогодні є: діджиталізація з використанням методів просвіти населення щодо запобігання подальших конфліктів, а також розвиток неформальних методів взаємодії з населенням через державні структури чи громадських організацій.

3.2. Стратегії протидії етнополітичним конфліктам у країнах Європи

Значимість етнополітичних конфліктів знайшла відображення в концепції «Європа регіонів», в якій фіксується один із можливих сценаріїв ослаблення традиційного європейського центризму на користь регіоналізму, аж до ризиків не настільки вже неймовірної перебудови кордонів у рамках нових інституційних реформ.

Етнополітичні конфлікти у Європі знаходять свій прояв у різних формах. Компаративний аналіз етнополітичних процесів у Бельгії (протистояння між валлонами та фламандцями) як переважно ненасильницької форми розгортання етнополітичного конфлікту з одного

боку, і у Франції (Корсика) з потенційно можливою формою насильницького вирішення етнополітичних протиріч, з іншого, показує, що в їх основі можуть бути інституційні розколи, пов'язані з історичним досвідом реалізації форм державного устрою, які здатні посилювати чи нівелювати існуючі етнічні та культурні рамки.

Особливий інтерес у контексті оцінки ризиків етнополітичних конфліктів як загрози інтеграційним процесам у Європейському Союзі є «бельгійська модель», історично заснована на концепції історичної та культурної єдності. Водночас орієнтир на унітарну форму державного устрою, заснований на односторонньому підході до формування держави з домінуванням у владі франкомовної еліти (валлони) призвів до розширення етнополітичних розломів у Бельгії. Вже до другої половини ХХ століття протистояння по лінії Фландрія – Валлонія набуває форми етнічного сепаратизму. З цього часу відбувається посилення тенденцій децентралізації [57, с. 46].

Збереження політичної, економічної та культурної асиметричності регіонів – визначальні чинники сепаратизму у сучасній Бельгії.

Наростаюча експансія фламандського етнічного націоналізму призвела до виникнення у Фландрії феномена «нації без держави». За оцінками дослідників у результаті етнополітичної регіоналізації Бельгія досі перебуває у процесі федералізації з можливим подальшим переходом до конфедерації чи поділу. Водночас бельгійське питання важливе для розуміння ролі реального співвідношення інституційних механізмів, культурних та етнічних факторів інтеграційних процесів у Європі.

Власне етнополітичний конфлікт у Бельгії та вибір стратегії подолання пов'язаних із перебуваючими в його основі протиріччями мають суттєве значення для розуміння можливих сценаріїв розгортання європейської

політичної інтеграції на основі Євросоюзу як політичного об'єднання, що базується на ліберальній парадигмі мультикультуралізму.

Не менше у цьому сенсі значення має і політичний аналіз реалізації французької інституційної моделі «нації-держави» з унітарним пристроєм, що поєднує ряд національних регіонів, що склалися з етнічною ідентичністю. Серед таких регіонів – Корсика. Радикалізація етносепаратизму в цьому регіоні здатна набувати терористичних форм і створює ризики децентралізації та регіоналізації унітарної Франції.

Очевидно, що реаліями сучасного етапу глобалізації став етнічний сепаратизм та пов'язані з ним ризики ізоляціонізму як вектору розвитку, протилежного шляху до взаємовигідного співробітництва та інтеграції. Етносепаратизм постає як прояв однієї з двох взаємопов'язаних та взаємозумовлених тенденцій світового розвитку – діалектичної єдності доцентрової та відцентрової тенденцій розвитку [1, с. 50].

У багатьох сучасних європейських та азійських етносів настає період, коли починає посилюватися вплив відцентрових процесів та прагнення до самовизначення.

Дослідники підкреслюють, що особлива емоційна насиченість характерна для протиборства конфліктуючих етносів, коли утискаються соціальні цінності одного етносу або, що насправді зустрічається набагато частіше, коли посилюється загальна підсвідома ворожість до представників певних етносів, що під впливом соціально-психологічних факторів у ході тривалого протиборства набуває масового та довготривалого характеру.

Етнічність може набувати організаційних та інституційних форм. Аналіз етносепаратизму та етнополітичних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ століть дозволив дослідникам виявити загальний алгоритм та логіку розгортання етноконфлікту будь-якого типу.

На початковому етапі – актуалізація етнічної ідентичності та супутня їй активізація історичної свідомості та історичної пам'яті етносу. Наступний етап – формування політичної партії. Далі – діяльність партії з мобілізації та розширення соціальної бази сепаратизму. І на завершальному етапі – переклад сепаратистських вимог з ідеологічного рівня (що спочатку обґрунтовує необхідність насильства головним чином не раціональними, а емоційними аргументами) у психологічну установку, тобто. не так на раціоналізований, але в емоційний рівень, остаточно закріплюючи цим афективний характер соціополітичної активності, загрожує ризиками фанатизму, некерованості і непередбачуваності здійснюваних діянь [38, с. 118].

Політичний етносепаратизм у разі межує і пов'язані з екстремізмом, що є форму реалізації сепаратизму і виступає як система дій, яка спирається на ідеологію політичного етнічного сепаратизму. У взаємозв'язку з етносепаратизмом можна розглядати і тероризм як форму політичного радикального фундаменталізму та екстремізму.

У сучасному світі екстремістська форма етнічного націоналізму розглядається як одна з найбільш серйозних загроз національній безпеці держав та міжнародній стабільності в умовах глобалізації.

У дослідженні проблеми етнорадикалізму особливе місце відводиться вивченню етнічних партій як щодо нового явища, що відображає існуючі тенденції посилення етнічної ідентичності та етнічної самосвідомості.

М. Гуцало у своєму дослідженні етнорадикальних партій Великобританії наголошує на ознаках кризи британської національної ідентичності, що підтверджується фактом збереження етнічної самосвідомості жителів регіонів, насамперед Шотландії та Північної Ірландії, поряд зі сформованою національною ідентичністю. Дані, отримані у рамках

проєкту з моніторингу позицій населення етнічних регіонів, підтвердили тенденцію зростання підтримки етнорегіональних партій, відповідно до їхніх ідей, принципів, цілей та завдань. Так, якщо у 1997 році на підтримку ідеї державної незалежності Шотландії висловилося 27% респондентів, то у 2008 році ця ідея набула більшої привабливості – частка її прихильників склала від 35 до 44 %. А 5 жовтня 2012 року прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон підписав договір з першим міністром Шотландії А. Салмондом про умови проведення референдуму про відокремлення Шотландії від Сполученого Королівства. Цей документ уже отримав назву «Единбурзької угоди», складається з 30 пунктів і передбачає проведення референдуму восени 2014 року. Приклад Шотландської національної партії показує, як маргінальний націоналістичний рух може стати реальною політичною силою країни [18, с. 148].

Збереження позицій етнорадикальних партій трактується у цьому контексті як показник підвищення впливу та значення етнічної ідентичності, незважаючи на процеси європейської інтеграції. Дослідник поділяє ідею «Європи регіонів», приходячи до висновку, що Європа завжди була і залишається простором регіонів, які є значною групою етнічних та історичних спільнот.

В умовах глобалізації однією з ефективних стратегій боротьби з міжнародним тероризмом, національним та етнічним сепаратизмом розглядається стратегія блокування етнічного націоналізму та релігійного фундаменталізму, що здійснюється на основі розгортання культурного націоналізму.

Стратегія просування культурного націоналізму передбачає витіснення націоналізму етнічних меншин на периферію сфери політичного впливу за рахунок підтримки національної інтеграції, зміцнення демократії та

відповідних політичних інститутів, проведення економічної модернізації Підвищення стабільності та безпеки національної держави, а відповідно підтримки та довіри до неї світової спільноти знижують ризики залучення етнічних ідентичностей такої країни до сфери дії міжнародних терористичних організацій [38, с. 130].

Іншою стратегією запобігання ризикам міжнародного тероризму та виникнення на території національної держави загрози його поширення є стратегія політичного націоналізму у формі громадянського (Civil Nationalism: CN) або державного (State Nationalism: SN) націоналізму.

Політичний аналіз співвідношення інституційних та культурних аспектів інтеграції в Європі за останні півстоліття показує і конструктивні можливості та непередбачені ризики політики щодо створення супранациональних інститутів нової моделі європейського соціально-економічного та політичного порядку. У цьому контексті стає очевидним особлива роль культури у відповідному інтеграційному проєкті, що просувається у рамках концепції «європейського культурного націоналізму».

Модель європейського культурного націоналізму як складника загального інтеграційного проєкту займає в ньому підпорядковане становище, поступаючись певною мірою інституційною складовою стратегії європейської інтеграції. Тим не менш, культурний фактор у великій мірі визначає специфіку інституційної системи, що формується, а відповідно спрямованість та зміст європейської інтеграції.

Концепція європейської інтеграції та визначення форми об'єднання у суспільній свідомості спочатку пов'язувалися з демократичними принципами та легітимністю створюваних транснаціональних інституційних структур. Культура як основний фактор європейської ідентичності, що формується,

виступає наріжним каменем встановлення легітимності та демократії в рамках створеної інституційної системи [3, с. 15].

Невипадково проблемі розробки інноваційної культурної політики сьогодні приділяється особлива увага. Зокрема, Кріс Шор (Shore C.) стверджує, що поширена та широко обговорювана теза про «дефіцит демократії» в умовах глобалізації в цілому, і в Європейському Союзі, зокрема, є насправді симптомом глибокого «дефіциту культури», що виражається у відсутності фундаментальних основ процесу інтеграції.

Основу інтеграції має скласти реальна європейська ідентичність – загальна, що поділяється всіма громадянами європейської спільноти культурна спадщина (система цінностей та символів, історичних пам'яток, традицій та інших елементів культури).

Початок європейської інтеграції характеризувався наявністю у суспільній свідомості визначального впливу континентальної та англосаксонської інституційних традицій та відповідних їм національних ідентичностей. Континентальна традиція співвідносилася перш за все з Францією, Німеччиною, відповідними національними традиціями та ідентичністю; англо-саксонська – із Великобританією. Інституційний проєкт, розгорнутий багато в чому не з ініціативи Великобританії, а також історичні особливості європейської інтеграції зумовили деякі переваги континентального культурного вектора [71].

Концепції «європейського націоналізму», «європеїзації», ідея «європейської ідентичності» та «європейської спадщини» стають невід'ємною складовою сучасного дискурсу європейської інтеграції та рішення проблеми легітимації системи її інститутів як основи консолідації.

Дослідниками також відзначається підхід до формулювання стратегічних цілей сучасної національної політики, запропонований В.А.

Тишковим, суть якого в обґрунтованому ним орієнтирі на якнайшвидше формування громадянської нації європейських країн у вигляді нівелювання значення етнічності як пріоритетної самоідентифікації.

Правомірна при цьому постановка питання про тактичну складову даної стратегії, яка має конкретизувати перехід від нинішнього стану суспільства до громадянської нації це і питання про те, як у ситуації «етнокультурного ренесансу» окремих спільнот та поширення «етнічного нігілізму» перейти до громадянської ідентичності та громадянської нації, формування якої можливе лише у суспільстві, яке пройшло етап модернізації.

Перехід до громадянської ідентичності можливий на основі формування культурної національної ідентичності як умови та базової складової такого переходу. У цій проблемі досліджується кілька основних тактичних ліній.

Перша стосується консервативної парадигми національної політики та орієнтована на синтез цінностей основних політичних культур Європейського Союзу, традицій та сучасності.

Друга лінія пов'язана з ліберальним концептом мультикультуралізму як політики, заснованої на відповідній теорії чи ідеології та спрямованої на розвиток та збереження в окремо взятій країні та у світі загалом культурних відмінностей.

Водночас особливе місце посідає питання можливості розробки та реалізації неоконсервативного варіанта моделі, що підкреслює пріоритетність єдності у різноманітті культур та ідентичностей [63].

Сучасна концепція національної політики передбачає розробку політичних стратегій і тактик, орієнтованих на зміцнення національної єдності на основі загальної культурної ідентичності з урахуванням різноманіття національних, конфесійних, релігійних та інших традицій, і

навіть цінностей багатонаціональної культури як консолідуючого початку розвитку європейського суспільства.

На нашу думку, найбільш прийнятними та актуальними стратегіями для протидії сепаратизму у Європі є проведення певних переговорів (з кількома раундами зустрічей) для визначення проблем, які турбують сторони на певних територіях. Іншим важливим елементом є участь нейтральної сторони, яка має досвід у проведенні даних заходів. При цьому, політична воля повинна бути у сторін щодо здійснення наступних завдань для запобігання виникненню подальших сепаратистських настроїв. До завдань а основному мають входити часткова зміна автономії чи її перебудова, здійснення прозорих виборів до місцевих органів влади за міжнародними нормами. Надалі, має відбутися перехід до стабілізації ситуації та нормалізації відносин між громадянами на певній території. При цьому, повинен бути розвиток певних програм (як державних так і від ГО) для розвитку певних програм для жителів певного регіону де переважають національні меншини).

3.3. Способи регулювання етнорегіонального сепаратизму у Європі

На сьогоднішній день Західна Європа вважається одним із регіонів із найвищою концентрацією рухів за незалежність. Цьому неухильно сприяє зростання таких процесів як модернізація, глобалізація та масові міграції населення. Останній особливо яскраво проявився на тлі Брекзиту та популяризації націоналістичних настроїв у Євросоюзі, спричинених невдачами політики інтегрального федералізму.

На сучасному етапі сепаратистські настрої в Європі набувають дедалі більшого поширення, що не в останню чергу зумовлено розгортанням

російської пропаганди та дезінформації на тлі російського вторгнення в Україну.

Так, до прикладу, референдуми за незалежність Шотландії у Великій Британії, Каталонії в Іспанії та ряд інших подій, що відбулися від 2014 року, були зумовлені не лише об'єктивними факторами, але й російським чинником, що став значно потужнішим в останнє десятиліття

Найбільш гостро сепаратистські настрої у країнах ЄС виявили себе у 2014 р. Однією із найзначніших подій, що зачіпають майбутнє європейських рухів за незалежність, став референдум з питання незалежності Шотландії, що відбувся 18 вересня 2014 р. Незважаючи на те, що за підсумками референдуму Шотландія залишилася у складі Сполученого Королівства, сама ідея можливості виходу регіону однієї з найбільших європейських держав мала потужний вплив на всіх країн ЄС [63]. Однак тут варто зазначити, що ідея сецесії у Західній Європі не є новою. Упродовж кількох століть свою незалежність відстоюють регіони Іспанії, Італії, Франції, Бельгії та ін. Сполучене Королівство на шляху формування своєї державності також поєднувало тенденції централізації та децентралізації, а перші конфлікти з питання незалежності Шотландії виникли ще у XII столітті.

Витоками феномену сучасного етнорегіонального сепаратизму у Західній Європі можна вважати кризу системи національних держав, неоформленість проєкту «Європа регіонів», активізацію національно-регіональних рухів як реакцію на процеси глобалізації та євроінтеграції, свідоме посилення європейськими елітами стратегії «політизація етнічності», спрямованої на пріоритетне відстоювання прав меншин та ін.

Серед причин етнорегіонального сепаратизму в Шотландії виділяють політико-інституційні, соціально-економічні, політико-культурні та етнокультурні причини.

Головною причиною політико-інституційного характеру стала криза легітимності уряду, викликана політикою центру стосовно національної меншості. Такі заходи, що вживаються англійським урядом щодо шотландців, як етнічні чистки та насильницьке переселення ставили під загрозу існування меншості загалом. Крім того, становище посилювали і заходи, які забороняють символічне існування шотландської спільноти, такі як заборона національних атрибутів та мови. У результаті серед шотландців склалося уявлення про те, що зміна уряду не зможе усунути існуючі проблеми і для них необхідні конституційні зміни, а сецесія почала розглядатися як єдиний спосіб збереження шотландської ідентичності [19, с. 56].

Культурні причини виражаються в тому, що існують корінні відмінності між шотландським та англійським архетипами. Упродовж багатьох століть два етноси протиборствували один з одним, і досі боротьба між асиміляцією та збереженням своєї самобутності не закінчилася.

На формування шотландського архетипу впливають певні фактори, які можна знайти у висловлюваннях шотландців. Q-методологія, що застосовується в Шотландії, показала, що незалежно від намірів у політичному плані всі представники шотландського архетипу схиляються до того, що всім шотландцям потрібно знати власну історію, битви, героїв, а це може забезпечити лише освіта. Тому цей фактор, формуючи культурну особливість, вже проявляється у політичній складовій.

У цьому ж опитуванні шотландці зазначили, що культура є одним із найважливіших «експортних товарів», яким Шотландія може поділитися з усім світом, і що шотландці вважаються одними з представників європейської

ідентичності. Тобто для шотландців важливо підкреслити свою самобутність та культурну незалежність, продемонструвати це усьому світу, у чому висловлюється прагнення знайти підтримку відроджуваної культури Шотландії.

Позиція народу всіляко підтримується ШНП, яка у своїх маніфестах висловлює свою готовність стати в ряді європейських націй (це особливо проявляється у русі партії від повного неприйняття ЄС до бажання стати незалежним членом у Європейському Комітеті) [30, с. 38].

Крім того, важливо розглянути і релігію як причину сепаратизму, тому що, вивчаючи дані 1997 року, неможливо спочатку визначити їхній вплив на сепаратизм: тільки детальний розбір даних та залучення інших джерел дозволять зрозуміти значимість пресвітеріанства, яке відіграло величезну роль історії Шотландії в сучасному етапі сепаратизму.

Проте, не всі культурні складові етносу впливають на націоналістичні настрої: мова, одна з найважливіших особливостей будь-якого етносу, в даному випадку, не відіграє ніякої ролі у підтримці сепаратизму, оскільки багато хто вважає його лише міфом, не організуючим єдність нації. Тому освіта, зв'язки з іншими країнами і, можливо, релігія є культурними факторами руху за незалежність у Шотландії.

Серйозно вплинули на сепаратистський рух та соціально-економічні фактори, що, ймовірно, спричинило сплеск цього явища в другій половині ХХ століття. Ці фактори зумовлюють рівень економічного життя в регіоні та добробуту населення. Шотландська національна партія, яка представляє інтереси народу, розкриває необхідність відокремлення від держави в одному зі своїх документів, призначеному для пересічних громадян, - «Шотландське майбутнє. Твій посібник з незалежної Шотландії». Тут позначаються три причини необхідності сецесії: створення демократичної держави,

будівництво процвітаючої країни та перетворення колективу людей у справедливе суспільство. Саме у цих трьох аспектах показуються всі фактори, які хвилюють населення та викликають сепаратистські рухи. Насамперед це стосується рівня життя населення. Зважаючи на те, що в Шотландії існують серйозні проблеми безробіття та охорони здоров'я, населення страждає від нестачі робочих місць (до того ж зростає рівень бідності) та скорочення центральним урядом видатків на медицину. Тому шотландська партія та шотландський уряд обіцяє скоротити рівень безробіття (екслідер ШНП та голова шотландського парламенту Алекс Салмонд оголосив про зниження показників безробіття завдяки кампанії з виходу Шотландії зі складу Великобританії) та налагодити медичну допомогу, особливо для немічних. Більше того, місцевий уряд зобов'язується усунути несправедливість нинішньої податкової системи, що, ймовірно, проявляється і так званої «формулі Барнетта». ШНП також прагне використовувати всі доходи від нафтових ресурсів у національній економіці, щоб забезпечити промисловий ріст [22, с. 172].

Зрештою, партія торкається і питань національної безпеки: вона ставить оборону до пріоритетних завдань, проте хоче виправити такий недолік британського уряду, як витрати 100 мільярдів фунтів на оновлення системи ядерного озброєння. Отже, партія, прагнучи забезпечити потреби населення у робочих місцях, хороших доходах, медицині та інших сферах, прибере ядерну зброю, щоб зберегти величезні гроші.

Таким чином, проблеми безробіття, охорони здоров'я, оподаткування (пов'язані з «формулою Барнетта»), доходів від нафти, а також розміщення ядерного озброєння є ключовими соціально-економічними детермінантами сепаратизму в Шотландії.

Наслідки конфліктів, які стосуються типу етнорегіонального сепаратизму, представлені досить широким спектром. Залежно від обраних стратегій та способів регулювання, результатом етнорегіонального сепаратизму може стати як взаємне примирення сторін, і поступове припинення конфлікту чи переростання їх в інший конфлікт. Особливо небезпечні наслідки, у яких внутрішні етнічні конфлікти виходять межі державних кордонів.

У цьому виняткову важливого значення набуває питання врегулювання та вирішення конфлікту на найбільш ранній стадії, який включає вибір відповідного стилю конфліктної поведінки, а також стратегій та способів регулювання, що підходять до конкретного типу етнополітичного конфлікту.

В рамках етноконфліктологічного менеджменту існує низка форм регулювання, що включають стратегії, що реалізуються за допомогою відповідних методів. Вибір тієї чи іншої форми регулювання значно впливає на стабільність у поліетнічних політичних системах.

Прийнято виділяти дві основні групи стратегій регулювання етнополітичних конфліктів Першу групу складають стратегії деплуралізації – ними уряди користуються з метою усунення етнічних відмінностей або виключення з них політичного підтексту До іншої групи входять стратегії політико-інституційної інженерії, створені для координації та управління вже існуючих відмінностей [15, с. 17].

Форми реалізації кожної зі стратегій можуть відрізнятися за способами (насильницькі, примусові, консенсусні) та за належністю до територіальності.

Особливість британської стратегії макрополітичного регулювання по відношенню до Шотландії полягає, перш за все, у тому, що обрані центральною владою методи були спрямовані як на усунення та

деполітизацію етнічних відмінностей, так і управління ними. На початковому етапі уряд Сполученого Королівства обрав найбільш м'які, консенсусні способи регулювання конфлікту у Шотландії.

Як стратегію політичної деплюралізації було обрано інтеграцію. Цей метод заснований на прагненні об'єднати всі етнічні групи, що існують в державі з урахуванням загального принципу, ширшого, ніж етнічна приналежність.

Проводячи таку політику, британський уряд робить спроби провести об'єднання на основі громадянської та патріотичної ідентичності. У своїй заяві напередодні референдуму, 10 вересня 2014 року, лідер Консервативної партії Великобританії (до 2016 року) Девід Кемерон закликає жителів Шотландії проголосувати проти відділення, апелюючи до спільного історичного минулого та єдиної громадянської ідентичності: «Необхідно будь-якими способами зберегти нашу чудову країну, Сполучене Королівство, яке ми разом створювали».

Крім того, за 10 днів до голосування до Шотландії прибула королева Єлизавета і залишалася там до дня референдуму. Цей візит можна також розглядати як символ нагадування шотландцям про загальну патріотичну ідентичність і традиційності верховенства англійської влади. Візит королеви мав значну вагу для самих шотландців. Колишній глава шотландського парламенту Алекс Салмонд в одному зі своїх виступів зазначив, що Єлизавета II, на його думку, з гордістю прийме титул королеви Шотландії, навіть у разі її відокремлення від Сполученого королівства.

Як стратегія політико-інституційної інженерії британським урядом використовується спосіб регіональної автономії. У рамках дебатів щодо шотландської незалежності, лідери британського уряду неодноразово вдаються до маніпуляцій повноваженнями регіонального уряду. Під час

агітаційної кампанії перед референдумом 18 вересня 2014 року, представники федеральної влади нерідко зазначають, що для збереження цілісності держави готові розширити повноваження шотландського парламенту. Так, ще у травні 2012 року британським урядом було розроблено новий «Акт про Шотландію», який розширював повноваження шотландського парламенту у сфері соціального забезпечення та прибуткового оподаткування. Однак у регіоні до підписання цього законодавчого акту поставилися скептично, визнавши його лише «новою» версією «старих обіцянок» [39, с. 127].

Особливо яскравими стали обіцянки збільшення регіональних прав та свобод напередодні референдуму 18 вересня 2014 року. Так, наприклад, 16 вересня 2014 року лідери консервативної, лейбористської та ліберально-демократичної партій Великобританії Девід Кемерон, Ед Мілібенд та Нік Клегг підписали «урочисту клятву», закликаючи виборців голосувати проти незалежності Шотландії. Цей документ складається з трьох частин, перша з яких присвячена обіцянці про надання нових широких повноважень шотландському парламенту, друга містила пропозицію щодо рівного і справедливого розподілу ресурсів між регіоном та федеральним центром, третя гарантувала фінансування системи охорони здоров'я Шотландії згідно «Формулі Барнетта».

Однак маніпуляції регіональними повноваженнями характерна не тільки для британського уряду. Шотландські лідери також неодноразово використовували їх у своїх виступах, але вони вже наголошували не просто на їх розширенні, а на їх трансформації у необмежене право регулювання всіх сфер життя регіону. Так, віцепрем'єр Шотландії Нікола Стерджен в одній зі своїх заяв напередодні референдуму каже «Якщо ми візьмемо долю Шотландії у шотландські руки, ми зможемо жити краще. Наше величезне багатство має працювати на благо всіх, хто живе тут». Іншим яскравим

прикладом впливу електорат з допомогою посилення значимості повноважень уряду Шотландії може бути висловлювання екслідера Шотландської Національної Партії Алекса Салмонда: «Люди протягом кількох дорогоцінних годин на день референдуму тримають суверенітет, владу, повноваження у своїх руках. Це найбільший окрилюючий момент, який будь-коли буде у будь-якого з нас. Майбутнє Шотландії, нашої країни, наших руках» [62, с. 220].

За результатами референдуму 18 вересня 2014 року можна побачити, що стратегії, обрані британським урядом, хоч і принесли позитивний для монархії результат, все ж стрімко втрачають ефективність: Шотландія зберегла своє становище у Сполученому королівстві з мінімальною перевагою голосів. Крім того, рішення парламенту Великобританії про вихід зі складу Європейського Союзу знову дестабілізувало ситуацію в Шотландії і вже зараз ухвалено рішення про необхідність повторного референдуму щодо незалежності регіону. Все це свідчить про необхідність вироблення нових етнополітичних стратегій деплюралізації та політико-інституційної інженерії.

Говорячи про ефективність інтеграції, як методу регулювання конфлікту, слід зазначити, що сприйняття політики інтеграції варіюється в залежності від типу етнічної групи як її об'єкта. У разі сучасного етнополітичного конфлікту в Шотландії, на перший план виходить економічна нерівність, що стала однією з основних причин активізації руху за сецесію, тоді як інтеграція найбільш ефективна при домінімі культурних, лінгвістичних та/або соціальних факторів. Крім того, необхідно підкреслити і те, що даний спосіб ефективний у випадках помірних міжетнічних форм напруженості, тоді як у рамках гострих конфліктів (до ряду яких, на певному етапі можна віднести і етнополітичний конфлікт у Шотландії) застосування цього методу поєднується з серйозними труднощами.

Щодо способу регіональної автономії як територіальної практики розподілу влади, то цей спосіб, безумовно, становить меншу політичну загрозу, аніж сецесія. Його головна перевага над повною незалежністю полягає, передусім у можливості конструктивного переговорного процесу. У сучасній науці цей спосіб вважається ефективним лише у разі повної реалізації угод про автономію, які на даному етапі розвитку конфлікту не дотримуються повною мірою як центром, так і Шотландією, що призводить до зниження ефективності цього способу макрополітичного регулювання у сучасних реаліях.

Мною був обраний кейс Шотландії, адже його впізнаваність та важливість є актуальним у наш час, адже починаючи з референдуму щодо незалежності у 2014 році й до сьогодні, можна помітити тенденцію щодо поширення ідей незалежності регіону через зібрання та мітинги у найбільших містах, а також через медіане висвітлення даних заходів, які стають особливо актуальними у Шотландії через певні економічні проблеми, які з часом переходять більше у політичну площину. Проблематика вирішення сепаратизму у Шотландії має бути вирішена шляхом переговорів задля збільшення прав місцевих органів влади, які могли б надати повну автономію регіону у межах дещо видозміненого задля кращого регулювання питання щодо автономії у законодавстві Британії.

Висновки до розділу 3

В умовах сучасного глобального поширення цифрових технологій, що впроваджуються практично у всі галузі людського життя, сфера міжетнічної взаємодії не може стати винятком і відчуває на собі всі нюанси такого впливу – як позитивні, і негативні. Завдання сучасної європейської держави полягає

в тому, щоб виробити національну систему захисту від викликів часу, в тому числі пов'язаних із загрозою поширення етнополітичних конфліктів, обумовлених впливом на масову свідомість громадян деструктивних цифрових елементів. Звичайно, складно регулювати мережу інтернет, крім того, як бачиться, немає сенсу і в забороні тих чи інших дій у цифровому просторі як окремих громадян, так і цілих етносів в у випадку, якщо вони не мають яскраво вираженого дестабілізаційного характеру. Важливою є розробка системи заходів, яка дозволить вести профілактичну роботу по боротьбі з етнополітичними конфліктами, тероризмом та етнічною нетерпимістю. Лише загальний механізм управління ситуаціями соціальної напруги на ґрунті міжетнічних протиріч забезпечить залучення всіх інструментів регулювання відносин між представниками різних культур та дозволить сформувати цілісну систему не за боротьбою, а щодо просування толерантного ставлення громадян один до одного. Найбільш правильний шлях, з юридичної точки зору, – той, який орієнтований не просто на розв'язання етнополітичних конфліктів, а на створення для етнічних спільнот можливостей для набуття ними належних прав, незалежно від «етнічної більшості», у тому числі в плані автономності, а також регулювання міжетнічних відносин у рамках держави на основі застосування до сторін консенсусного методу вирішення протиріч.

Єдність та гармонізація взаємодії всіх складових етнополітики здатні забезпечити зміцнення фундаментальних основ культури та національної ідентичності країн Європейського Союзу, що створюють, у свою чергу, реальний базис для формування та розвитку громадянської суспільної свідомості та громадянської культури. Формування громадянської ідентичності на основі набуття та всебічного зміцнення загальнонаціональної культурної ідентичності у її взаємозв'язку зі світовою культурою – основний

вектор розвитку європейського суспільства та мінімізації ризиків глобалізації, у тому числі пов'язаних з етнічною ідентичністю, етнічним сепаратизмом, екстремізмом та міжнародним тероризмом.

Найбільш відповідною для регулювання етнорегіонального сепаратизму є стратегія консолідації. Цей метод визнає наявність етнічного плюралізму в політичних системах і ставить за мету забезпечення прав та можливостей усіх етнічних громад створювати інститути для реалізації рівності кожного з них за відсутності примусової асиміляції. Незважаючи на досить широкі повноваження шотландського парламенту, у багатьох питаннях його усунуто від реальної політичної влади. Шотландські політики традиційно надають величезне значення питанням соціальної політики, проте, навіть враховуючи те, що ШНП займає третє місце за чисельністю депутатів у поточному складі Палати громад, шотландське представництво обмежується 35 місцями у британському парламенті і лише одним міністерським портфелем (Міністр у справах Шотландії). Створення широкого коаліційного уряду з шотландським представництвом могло б знизити протестний потенціал та стабілізувати ситуацію в регіоні.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретико-методологічних підходів до вивчення загроз етнополітичній стабільності країн Європи у XXI столітті дає можливість зробити наступні висновки та узагальнення:

1. Виходячи з виявлених загальних рис і відмінностей, можна зробити висновок, що самостійними гносеологічними одиницями є категорії політичного та етнополітичного конфліктів, при цьому, це не означає, що один конфлікт не може трансформуватися в інший або інтерпретуватися як конфлікт, що відноситься до іншої категорії. Дані конфлікти були, є і будуть продовжуватися поки розвиваються людські відносини з приводу владних відносин. Саме питання влади, ролі місцевих національних еліт, які прагнуть володіти нею, взаємини її органів та процеси щодо розподілу прав, економічних ресурсів, матеріальних благ та володінь встановленими привілеями є вихідною основою для розуміння причин зростаючої етнічної напруженості і, як наслідок, конфліктів, утисків прав особистості та інтересів конфліктуючих сторін.

2. Будь-який конфлікт, чи то етнічний, чи міжетнічний відбувається завдяки багатьом факторам. Класифікація цих конфліктів здійснюється не зважаючи на те, «що» чи «хто» ним генерує. Це корелюється в будь-яких сферах етнічних груп у розвитку суспільства. Особливістю сучасних досліджень етнополітики є підвищена увага до соціокультурних, ціннісних компонентів конфліктів у етнополітичному аспекті. Через це частими випадками є зміна етнополітичного конфлікту в конфлікт ідентичності й відповідно це буде означати розширення бази та ускладнення шляхів його врегулювання.

3. Наразі, жодна полінаціональна країна не застрахована від етнополітичних конфліктів. Аналіз наведених підходів дозволяє стверджувати, що причини етнополітичних конфліктів, на основі одного з них, неможливо розглядати, оскільки сам етнополітичний конфлікт, його форми, причини виникнення, ресурси та форми протиборства учасників мають вигляд комплексного явища. Етнічний конфлікт є за своєю будовою складним й неоднозначним, адже він складається з багатьох різних основ, кожна з яких може впливати на зіткнення між етносами. Причини для розвитку даного виду конфліктів може бути будь-яка проблематика, пов'язана з самими етносами. Частим явищем є й релігійний ґрунт конфлікту. Важливим є й шляхи вирішення конфліктів, які зважаючи на сучасні реалії мають перевагу вирішення у мирному форматі, зокрема, шляхом переговорів та консенсусу та певних дискусійних майданчиків через активне висвітлення у органах влади та через неурядові організації та ЗМІ.

4. Варто виділити також проблематику культурної автономії, адже в останні десятиліття у Європі постала проблематика міграції з різних країн, культура яких має значні відмінності, які теж можуть спровокувати певні настрої у суспільстві певної території загалом.

5. Важливим є включенням також і етнорелігійних меншин, які певною мірою також впливають на розвиток регіону де вони можуть переважати у населенні. В даному випадку це може бути сприяння через центральні органи влади задля збереження та популяризацію їхньої культури та певних особливостей у духовному житті громад.

6. Терористичні групи під гаслом проголошення незалежності, переслідують свої корисливі інтереси, що йдуть у розріз з інтересами більшої частини населення. В цьому випадку, досвід західноєвропейських країн показав, що боротьба з тероризмом потребує консолідації сил усередині

країни, зокрема формування у суспільній свідомості неприйнятності застосування насильницьких методів як засобу політичної боротьби. Своєю чергою, влада має виробити ефективну політику контртероризму, яка не буде суперечити правовим та моральним нормам демократичної держави. Варто наголосити, що урядам Іспанії та Великобританії вдалося досягти успіхів у справі розв'язання етнічних проблем, водночас націоналістичний тероризм залишається серйозною загрозою для Західної Європи.

7. В наш час одним з важелів впливу на суспільну думку є соціальні мережі та інформаційні ресурси в мережі Інтернет. Діджиталізація проникла у більшість сфер життя та запроваджується у більшості держав світу. Але при цьому в різних країнах відбувається часто розпал ненависті між меншинами чи релігійними групами задля поширення ідеології етнічного тероризму чи певних ворожих настроїв проти своїх співгромадян. Найбільш вірним шляхом є розвиток цифрової грамотності усього населення задля запобігань мови ворожнечі та протидії дезінформації у мережі Інтернет.

8. Єдність та гармонізація взаємодії всіх складових етнополітики здатні забезпечити зміцнення фундаментальних основ культури та національної ідентичності країн Європейського Союзу, що створюють, у свою чергу, реальний базис для формування та розвитку громадянської суспільної свідомості та громадянської культури. Формування громадянської ідентичності на основі набуття та вибудовування однієї політичної нації є ефективним кейсом для запобігань конфліктів у майбутньому.

9. Для вирішення проблематики етнорегіонального сепаратизму найкращим методом є консоціація. Вона визнає наявність етнічного плюралізму в політичних системах і ставить за мету забезпечення прав та можливостей усіх етнічних громад, які можуть створити інститути для реалізації рівності кожного з них на основі добровільної участі та згоди. В

даному випадку це надало б меншинам краще представництво у органах влади, і відповідно кращу взаємодію щодо вирішення питань, які можуть виникати у подальшій співпраці меншин з у політичній участі в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адієв А.З. Механізми регулювання етнополітичних конфліктів у Дагестані. Міжнародний науково-дослідний журнал. 2013. № 4. С. 48-52.
2. Апанович М.Ю. Питання інтеграції мігрантів у Європі. Вісник МДІМВ–Університет. 2011. № 6. С. 248-255.
3. Аствацатурова М.А., Понедєлков А.В., Воронцов С.А., Ігнатова Т.В. Імперативи формування громадянської єдності: експертні оцінки. Державне та муніципальне управління. Вчені записки. 2018. №2. С. 11-16.
4. Аствацатурова М.А., Воронцов С.А., Зорін В.Ю., Понедєлков А.В. Доктринальні принципи та емпіричні ресурси сучасної етнополітики (регіональний аспект). Питання національних та федеративних відносин. 2018. Т. 8. №3 (42). С. 156-169.
5. Ачкасов В.А. Етнополітичний конфлікт як конфлікт ідентичностей. Вісник СПбГУ. 2015. №8. Сер. 6. Вип. 1. С. 35-40.
6. Баранов А.В. Сепаратизм у сучасному світі: політико-територіальний аспект. Людина. Спільнота. Управління. 2005. № 3. С. 107-123.
7. Большаков А. Г. Політичний конфлікт: можливості управління та дослідні традиції. Казань, 2004. С. 46-47.
8. Большаков А.Г. Політичні конфлікти у російських регіонах: інституційні умови та можливості управління (випадок Республіки Татарстан). URL: <https://www.rapn.ru/in.php?p art=in&gr=72&d=130&n=35&p=0&to>.
9. Вітман К. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 5. С. 20-29.

10. Вітман К.М. Етнополітичні конфлікти пострадянського простору: сучасний етап розв'язання Актуальні проблеми політики. 2012. Вип. 44 . С. 201-210.
11. Вітман К.М., Завгородня Ю.В. Сучасні тенденції етнополітичних процесів : навчально-методичний посібник для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Одеса : Фенікс, 2021. 61 с.
12. Волкова Г.І. Іспанія: держава автономій та проблема територіальної цілісності. М.: МАКС Прес, 2011. 328 с.
13. Воронцов С.А., Понеділков А.В. Про вдосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Влада. 2016. Т. 24. №2. С. 126-132.
14. Гаджієв К.С. Про кризу національної ідентичності. Світ і політика. 2013. №1. С. 45-51.
15. Гаман-Голутвіна О.В. Проблема мультикультуралізму в Європі. Вісник МДІМВ–Університет. 2011. № 6. С. 16-17.
16. Голубйова О.С. Вплив економічного фактору на етнополітичні конфлікти. Вісник Роснації. 2017. № 5. С. 226-239.
17. Горячев Ю. ЮНЕСКО: від інформаційного суспільства до суспільства знання. Етнодіалоги. 2012. № 4 (41). С. 86-104.
18. Гуцало М. Європейська політика безпеки у сфері протидії тероризму. Політичний менеджмент. 2010. № 1. С. 147-154.
19. Дівак В.В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Політологічні та правові аспекти; НАН України, Ін-т держава і права ім. В. М. Корецького. К. : Логос, 2012. 223 с.
20. Дмитрієва Н.І. Економічні санкції як інструмент політичного тиску. Державне управління. Електронний вісник. 2015. № 52. С. 120-143.

21. Дністрянський М. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2008. 145с.
22. Дунай М. А. Дезінтеграційні процеси в ЄС та майбутнє європейської інтеграції. Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. 2013. Вип. 3. С. 168-173.
23. Зейналов К.І. Економічний чинник міжнаціональних протиріч за умов етнічних міграцій. Гуманітарні, соціальноекономічні та суспільні науки. 2015. № 9. С. 172-175.
24. Карякін В.В. Сучасні кризи та конфлікти: особливості, сценарії розвитку та запобігання. Проблеми національної стратегії. 2014. №4 (25). С. 45-46.
25. Келлі Р. Посередництво. Вирішення суперечок та управління конфліктом (з досвіду 15-річної роботи). Соціальний конфлікт. 2018. №4. С. 34-40.
26. Курінний О. Історична чисельність та етнічна територія русинів-українців Словаччини в контексті самовизначення національної меншини (корінного народу). 2012 URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/13456789/1991/Kurinniy_Istorychna%20chyselnist.pdf.
27. Ландабасо А. Каталонія зробила крок до незалежності. Незалежна газета 2012. 20 грудня. 23 с.
28. Ласарія, А. О. Особливості етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі. Міжнародні відносини. 2015. №1. С. 75-77.
29. Летуновський П.В., Востриков С.В., Островський В.А., Сержантова А.А. До проблеми типологізації етнополітичних конфліктів. Наука та освіта: господарство та економіка; підприємництво; право та керування. 2019. № 6 (109). С. 54-59.

30. Лікарчук Н.В., Лікарчук Д., Шевель І.П. Основні аспекти етнічних конфліктів. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2021. Випуск 7. С. 36-54.
31. Лісова О. Історіографія фольклорно-етнографічних досліджень українців Словаччини. Етнічна історія народів Європи. 2012. № 2 (18). С. 28-36.
32. Лоза Г.Г. Проблеми забезпечення безпеки у духовній сфері в умовах наростання загроз із боку деструктивних релігійних рухів. М.: ПУ МГОУ, 2014. 160 с.
33. Лукін В.М., Мусієнко Т.В. Протидія міжнародному тероризму: пошук нової парадигми. Міжнародний тероризм: виклики та протидія / Глав. ред. В.Л. Міхеєв. У 3-х т. СПб.: ТОВ «Архей», 2011. Т. 2. С. 218-250.
34. Манойло О.В. Врегулювання та вирішення міжнародних конфліктів/ Світ та політика. 2013. № 10. С. 130-140.
35. Маруховська-Картунова О. Етнополітичні режими та їх типологія в контексті етнополітичної конфліктології. Наукові записки. 2018. № 4(78). С. 324-339.
36. Маруховська-Картунова О. Етнополітичні конфлікти: де, коли і як бунтують етнічні групи. . Наукові записки. 2018. № 29. С. 237-252.
37. Миколаїв І. Досвід Великобританії. Незалежний військовий огляд. URL: http://nvo.ng.ru/spforces/2002-11-29/7_great_britain.html.
38. Младенович, М. Врегулювання етнополітичних конфліктів. Міжнародне життя. 2012. № 5. С. 117-132.
39. Напс М.Б. Європейський погляд на проблему захисту етнонаціональних інтересів та національної ідентичності: до питання просування колективних прав етнічних спільностей. Сучасне право. 2009. № 6. С. 120-131.
40. Нарочницька О.О. Етнічні конфлікти та держава у західно-європейських демократіях. Актуальні проблеми Європи. 2000. № 3. С. 110-135.

41. Нуришев Г.М. Сучасна геополітика: актуальні напрями та концепції: монографія. СПб.: СПбДІЕУ, 2012. С. 160-171.
42. Орлов А. А. Історична основа тероризму в Іспанії. Оглядач. 2009. № 10. С. 82-86.
43. Паїн Е.А. Етнополітичний маятник. Динаміка та механізми етнополітичних процесів у пострадянській Росії. М.: Інститут соціології РАН, 2004. 328 с.
44. Пащенко Л.В. Етносепаратистський тероризм у Західній Європі. Науковий журнал КубДАУ. 2016. №118(04). С. 1-15.
45. Погорельська С.В. Бельгія та Європа. Бельгійський федералізм – лабораторія європейської єдності. Актуальні проблеми Європи: зб. наук. тр. М., 2009. № 3. С. 175-192.
46. Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві: наукова записка / кер. авт. кол. Кресіна І.О. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. С. 33-36.
47. Прохоренко І.Л. Можливості просторового підходу до вивчення етнополітичної конфліктності. ПОЛІС. 2016. №4. С. 78-84.
48. Пряхін В. Ф. Регіональні конфлікти на пострадянському просторі. М: ІнфраМ, 2012. С. 239-44.
49. Регіональна ідентичність і регіональний сепаратизм у сучасній Європі. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/regionalna-identychnist-i-regional/>.
50. Референдум: Шотландія решила остаться в составе Британии / BBC. URL: http://www.bbc.co.uk/russian/uk/2014/09/140919_scotland_wrap_up.
51. Садова О.С. Соціально-економічні чинники етнополітичної конфліктності. Політичні дослідження. 2016. № 4. С. 41-53.

52. Семененко І.С., Лапкін В.В., Пантін В.І. Типологія етнополітичної конфліктності: методологічні виклики великої теорії. Політичні дослідження. 2016. № 6. С. 69-94.
53. Сенюшкіна Т. О. Публічні механізми управління етнополітичними конфліктами: концептуальні засади. Наукові записки. 2018. Випуск 41. С. 93-104.
54. Сенюшкіна Т. О. Державні механізми управління етнічними конфліктами. Автореф. ... дра н. держ.упр. 25.00.02. механізми державного управління. Київ.: НАДУ при Президентіві України, 2007. 36 с. С. 13-14.
55. Сенюшкіна Т. О. Попередження та врегулювання етнічних конфліктів: державноуправлінський вимір (проблеми теорії, методології, практики): Монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. 368 с. С. 3.
56. Стаськов Н.В. Силлові операції у системі врегулювання етнічних конфліктів: вітчизняний та міжнародний досвід: дис. ... д-ра політ. наук. М., 2005. С.25-28.
57. Султигов А. Досвід врегулювання етнополітичних конфліктів у сучасних умовах (порівняльний аналіз). М: СК-Прес, 2012. С. 244-246.
58. Сулягіна Ю.О. Конфлікти у сфері трудової міграції: взаємодія об'єктивних та суб'єктивних факторів. Конфліктологія. 2013. Т. 2. С. 118-131.
59. Сунь В. Сучасні інструменти управління етнополітичними конфліктами. Суспільство: політика, економіка, право. 2021. № 3. С. 44-47.
60. Харітонов Є.М. Моніторинг етнополітичної конфліктності. Вісник Пермського університету. Серія: Політологія. 2016. №4. С. 4-12.
61. Хенкін С.М. ЕТА та іспанська демократія. Вісник МДІМВ. 2011. №2. С. 77-83.
62. Хенкін С.М. Сепаратизм та його різновиди в Іспанії. Актуальні проблеми Європи: зб. наук. тр. М., 2009. № 3. С. 195-221.

63. Червінка І. Територіальний підхід до врегулювання етнополітичних сепаратистських конфліктів. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/ju_n/4481/chervinka.pdf
64. Червеньяк К.Т. Взаємозв'язок між етнополітичною мобілізацією та політизацією етнічності. Держава і право: збірник наукових праць. Серія Політичні науки. Київ, 2017. Вип. 75. С. 74-82
65. Червеньяк К.Т. Вплив етнонаціонального фактора на суспільнополітичні процеси в Україні. Дисертація. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019. С. 56-62.
66. Чистякова О.В. Проблеми етнокультурної політики в державі, що «націоналізується». Вісник РУДН. Серія Філософія. 2010. № 4. С. 6-7.
67. Шестопал А.В. Рішення національних проблем: досвід Іспанії // Вісник МДІМВ-Університет. 2011. № 6. С. 290-294.
68. España registra la tasa de natalidad más baja desde 2003 URL: <https://elpais.com/sociedad/2011/07/07/>
69. McGarry J. Territorial Approaches to Ethnic Conflict Settlement. The Routledge Handbook of Ethnic Conflict, K. Cordell, S. Wolff (eds). London: Routledge, 2011. P. 249-265.
70. Meredith C. Alex Salmond Claims Scottish Independence Bid Lowered Unemployment. 2014. URL: http://www.huffingtonpost.co.uk/2014/10/15/scottish-independence-bid_n_5989226.html.
71. Radłowska K. Między grupą etnograficzną a narodem. Status Tatarów polskich w świetle dotychczasowych badan. Pogranicze: Studia Społeczne, 2014. vol. XXIII. P. 155-166.
72. Worrall P. FactCheck: has Salmond slipped up on Scotland's oil? 2014. URL: <http://blogs.channel4.com/factcheck/factcheck-scotlands-oilwealth/17811>.